Bálgát

medialohkanmáhttui

ÁRRABAJÁSGEASSIMIS JA OVDA- JA VUOĐĐOOAHPAHUSAS

Davvisámegielat Bálgát medialohkanmáhttui -rávagirjjáža lea buvttadan Našuvnnalaš audiovisuála instituhtta (Kansallinen audiovisuaalinen instituutti) KAVI. Rávagirjjáš lea almmustahttojuvvon oassin riikkaviidosaš Ođđa lohkanmáhtut -ovddidanprográmmas (2020–2023). Prográmma fállá bargoneavvuid medialohkanmáhtu, programmerenmáhtu ja digitála máhtu ja diehto- ja gulahallanteknologiijalaš máhtu ovddideapmái árrabajásgeassimis ja ovda- ja vuođđooahpahusas. Prográmma lea ruhtadan oahpahus- ja kulturministeriija ja ollašuhttán Našuvnnalaš audiovisuála instituhtta KAVI ja Oahpahusráđđehus.

Rávagirjjáš čohkke buori pedagogalaš doaibmama ja buori máhtu govvádusaid ja ovdamearkkaid, mat govvidit daid. Ovdamearkkat leat válljejuvvon árabut suoma- ja ruoŧagillii almmustahttojuvvon Bálgát medialohkanmáhttui -ráiddu rávagirjjážiin (2. ođasmahttojuvvon preanttus) árrabajásgeassimii ja ovdaoahpahussii, jahkeluohkáide 1–6 ja 7–9. Vástideaddji čoahkkáigeassi rávagirjjáš lea ráhkaduvvon maiddái programmerenmáhttui. Lassidieđuid ja rávagirjjážiid gávnnat čujuhusas **www.uudetlukutaidot.fi** ja **www.uudetlukutaidot.fi/se**.

Medialohkanmáhtu máhtu govvádusaid gávnnat čujuhusas **www.uudetlukutaidot.fi/se/medialohkanmahttu**.

KAVI áššedovdiid lassin rávagirjjážiid leat leamašan čállimin valjis suopmelaš mediabajásgeassinsuorggi doaibmit.

Bálgát medialohkanmáhttui. Rávagirjjáš árrabajásgeassimii ja ovdaoahpahussii: Kaisa Önlen ja Ilmari Lappalainen *Mediakasvatuskeskus Metka*, Rauna Rahja *Mannerheimin Lastensuojeluliitto*

Bálgát medialohkanmáhttui. Rávagirjjáš jahkeluohkáide 1–6: Kaisa Önlen ja Ilmari Lappalainen *Mediakasvatuskeskus Metka*, Rauna Rahja ja Suvi Tuominen *Osuuskunta Dadamedia*, Jukka Haveri *Tampere gávpot*, Tommi Nevala *Valveen elokuvakoulu*, mediapedagoga Ismo Kiesiläinen, Paula Aalto *Mannerheimin Lastensuojeluliitto*

Bálgát medialohkanmáhttui. Rávagirjjáš jahkeluohkáide 7–9: Rauna Rahja ja Suvi Tuominen *Osuuskunta Dadamedia*, Jenni Helenius *Mannerheimin Lastensuojeluliitto*

Čálliid doarjjan leat leamašan árrabajásgeassima ja ovdaoahpahusa oahpaheaddjit ja mediabajásgeassima áššedovdit, geat leat kommenteren rávagirjjáža teavsttaid.

Giitosat buohkaide, geat leamašan mielde ráhkadeamen rávagirjjáža!

Jorgalus: Lingsoft Language Service Oy
Govuheapmi: Jauri Laakkonen (Árrabajásgeassin ja ovdaoahpahus), Maxim Usik (Jahkeluohkát 1–6), Emma Kantanen (Jahkeluohkát 7–9)
Doadjin: Kiira Koivunen ja Tuomas Korolainen, Mene Creative Oy

ISBN 978-952-7475-34-8 (PDF), Našuvnnalaš audiovisuála instituhta publikašuvnnat 2/2023 (ISSN 2342-5970)
ISBN 978-952-7475-33-1 (njađđojuvvon), Našuvnnalaš audiovisuála instituhta publikašuvnnat 2/2023 (ISSN 2342-5970)

Creative commons CC BY 4.0
creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.fi

KANSALLINEN AUDIOVISUAALINEN INSTITUUTTI
NATIONELLA AUDIOVISUELLA INSTITUTET
NATIONAL AUDIOVISUAL INSTITUTE

UUDET LUKUTAIDOT

Našuvnnalaš audiovisuála insituhtta lea mediabajásgeassinvirgeoapmahaš, mii lága (1434/2007) mielde ovddida mediabajásgeassima, mánáid mediamáhtuid ja mánáide dorvvolaš mediabirrasa. Mii oassálastit aktiivvalaččat servodatlaš ságastallamii mediabajásgeassima birra ja dieđihit mánáide ja mediai laktáseaddji áššiid birra. Midjiide sáhttá álo váldit oktavuođa áššiin, mat gusket mediabajásgeassimii ja medialohkanmáhttui.

Sisdoallu

Doarjjan medialohkanmáhtu ovddideapmái árrabajásgeassimis ja ovda- ja vuođđooahpahusas 4

Ná geavahat rávagirjjáža 5

Mat leat media ja medialohkanmáhttu? 5

ÁRRABAJÁSGEASSIN JA OVDAOAHPAHUS 6

Media dulkon ja árvvoštallan 7

Mediasisdoaluid dulkon 8

Guovlaleapmi govaide ja muosáhusat jienain 9

Media diehtogáldun 10

De dutkat! 11

Mun media geavaheaddjin 12

Dehálaš dovddut mediamáhtuid doarjjan 13

Media buvttadeapmi 14

Hutkás ovdanbuktin 15

Media hutkájit stoahkamiin 16

Váikkuheapmi 17

Ieža ovdanbuktima fápmu 18

Doaibman mediabirrasiin 19

Dorvvolašvuohta 20

Ahkeráját oahpisin 21

JAHKELUOHKÁT 1–2 JA 3–6 22

Media dulkon ja árvvoštallan 23

Mediasisdoaluid dulkon 24

Media mihttomeriid dutkamin 25

Media diehtogáldun 26

Dieđu gálduin 27

Media buvttadeapmi 28

Hutkás ovdanbuktin 29

Dubbausmestarit 30

Dieđu gaskkusteapmi 31

Mu hommá! 32

Doaibman mediabirrasiin 33

Dorvvolašvuohta 34

Dorvvolaš gulahallan 35

Buorre vuorrováikkuhus 36

Buori miela sánit 37

JAHKELUOHKÁT 7–9 38

Media dulkon ja árvvoštallan 39

Media váikkuhusaid ádden 40

Media ja miellagovat 41

Media diehtogáldun 42

Luohtehahtti vai jáhkehahtti diehtu? 43

Media buvttadeapmi 44

Váikkuheapmi 45

Váikkuheaddji some-hásttut 46

Mun media buvttadeaddjin 47

Filbmatutoriála 48

Doaibman mediabirrasiin 49

Vásttolašvuohta 50

Media ehtalačča t ja ekologalačča t 51

Buresbirgejupmi 52

Fámolaš váikkuheaddjit 53

Ođđa lohkanmáhtut doarjjan digiáiggi oahpahusas ja bajásgeassimis 55

Doarjjan medialohkanmáhtu ovddideapmái árrabajásgeassimis ja ovda- ja vuođđooahpahusas

Rávagirjjáš fállá dutnje praktihkalaš ovdamearkkaid ja pedagogalaš málliid medialohkanmáhtu ovddideapmái árrabajásgeassimis ja ovdaoahpahusas ja jahkeluohkáin 1–6 ja 7–9. Media lea oassi mánáid ja nuoraid bajášša ddan- ja oahppanbirrasis. Digiáiggi servodagas, mas media lea guovddážis, medialohkanmáhttu lea juohkehažžii dárbbašlaš álbmotmáhttu. Buot mánáin ja nuorain lea ovttaveardásaš vuoigatvuohta oahppat dutkat media ja geahččalit buvttadit media ieš ja oahpahallat doaibmat dorvvolaččat ja vásttolaččat media olis.

Govvádusat ja pedagogalaš ovdamearkkat vuođđuduvvet Árrabajásgeassinplána (2022), Ovdaoahpahusa oahppaplána (2014) ja Vuođđooahpahusa oahppaplána vuođuštusaide (2014). Ovdamearkkat dorjot oahpahusa plánaid mielde ja figget seammás vástidit máhtu dáidda dárbbuide, mat mánáin ja nuorain leat mediaárggas.

Dego earáge máhtut, maiddái medialohkanmáhttu ovdána veházii mielde. Árrabajásgeassimis ja ovdaoahpahusas mánná váldá vuosttamuš lávkkiid medialohkanmáhtuide. Máná medialohkanmáhttu ovdána dutkamiin ja sánuhemiin media ovttas, geahččalemiin ja stoahkamiin media buvttadeami, roahkasmahttimiin girjás ovdanbuktimii media bokte ja bagadallamiin máná dorvvolaš mediageavaheapmái árgabeaivvis. Rávesolbmuid bargu lea doarjut máná buot muttuin oahpásmuvadettiin medialohkanmáhttui.

Vuolle- ja badjeskuvlaahkásaččaide media lea mávssolaš oahppama kanála ja diehtogáldu, seammás go media geavahuvvo ollu áiggeájanassan. Mediageavahusa doarjjan oahppit dárbbašit máŋggalágan mediasisdoaluid áddema, dulkoma ja kritihkalaš árvvoštallama máhtuid. Medias lea maiddái sosiálalaččat ovttastahtti mearkkašupmi: media olis loktet áiggi ovttas ja dan bokte dollet oktavuođa veardásaččaide. Lea dehálaš hárjehallat vuorrováikkuhusdáidduid ja media olis doaibmama, mii lea dorvvolaš, vásttolaš ja doarju buresveadjima.

Media jiellahat movttiidahttet ja giktet ráhkadit mediasisdoaluid maiddái ieš, ja media leage dehálaš veahkkeneavvu iežas ovdanbuktimii. Medialohkanmáhtu oahpahusa bokte sáhttet roahkasmahttit oahppiid gávdnat iežaset ovdanbuktima jiena ja buvttadit iežaset media. Máhttu geavahit ja buvttadit media vuogálaččat ieš, lea čoavdda oasálašvuhtii ja aktiivvalaš doaibmivuhtii servodagas.

Árrabajásgeassinplána ja ovda- ja vuođđooahpahusa oahppaplána vuođuštusain medialohkanmáhttu lohkkojuvvo oassin oahppama oassesurggiin, oahppanollisvuođain ja iešguđet oahppoávdnasiin. Dat ollá lávdamáhtolaš máhtu máŋgga suorggi, erenomážit máŋggalohkanmáhtu. Mii sávvat, ahte rávagirjjáš movttiidahttá ja arvvosmahttá árrabajásgeassima ja oahpahusa ámmátolbmuid darvánit medialohkanmáhtu temáide iešguđet geahččanguovlluin ja váldit daid buori pedagogalaš doaibmama ja buori máhtu govvádusaid olis lunddolaš oassin doaimmain ja pedagogalaš plánemis ja árvvoštallamis.

Ná geavahat rávagirjjáža

Rávagirjjáš lea juhkkojuvvon golmma oassái: árrabajásgeassin ja ovdaoahpahus, jahkeluohkát 1–6 ja jahkeluohkát 7–9. Jahkeluohkkáollisvuođaid vuolde gávdnojit medialohkanmáhtu váldosuorggit: media dulkon ja árvvoštallan, media buvttadeapmi, ja doaibman mediabirrasiin. Guđege váldosuorggis rávagirjjážii leat loktejuvvon válljejumi bokte oassesuorggit ja daid ovddasteaddji buori pedagogalaš doaimma govvádusat árrabajásgeassimis ja ovdaoahpahusas ja lassin buori máhtu govvádusat jahkeluohkáide 1–6 ja 7–9. Pedagogalaš ovdamearkkat govvidit ja konkretiserejit govvádusaid. Guđege váldosuorggi siskkobealde čilgejuvvojit dárkilabbot doaimma mihttomearit ja sisdoalut ja lassin dat, mot áššiid sáhttá mánáiguin ja oahppiiguin gieđahallat. Praktihka bargamis temát čatnasit nuppiidasaset ja seammá láhkai ovdamearkkat dorjot dávjá máŋgga váldo- ja oassesuorggi mihttomeriid ollašuvvama.

Rávagirjjáža ovdamearkkat leat ovttalágan bálgát ja lahkonanvuogit medialohkanmáhtu ovddideapmái. Dat leat oaivvilduvvon pedagogalaš jurddafáddán ja hámusin doaimmaid plánemii ja ollašuhttimii. Ovdamearkkaide sáhttá darvánit dušše muhtin geahččanguovlluin dahje duddjot daid birra viiddit pedagogalaš ollisvuođa. Gieđahallanvuloš temáide laktáseaddji lassemateriálat leat čohkkejuvvon sierra materiálabáŋkui, mii lea čujuhusas **www.mediataitokoulu.fi/mediapolku**.

Ovdamearkkaiguin lea vejolaš ávkkástallat dakkárin dahje heivehit joavkkuide heivvolaš vugiiguin. Digitála bargoneavvut ja birrasat leat okta oassi girjás oahppanbirrasis. Ovdamearkkat leat ráhkaduvvon nu, ahte daid ollašuhttin lihkostuvvá oktageardánis rusttegiiguin, dego fiehttotelefovnnain, ja máŋggat juobe almmá digirusttegiid haga. Ollašuhttimis sáhttá ávkkástallat mediaiguin, maid lea báikkálaččat vejolaš geavahit ja sisdoaluid sáhttá hárjehallat almmá dan haga, ahte dat ráhkaduvvojit autenttalaš gulahallanbirrasiin dahje almmustahttojuvvojit.

Oahpaheaddji ii dárbbaš máhttit visot, muhto baicca ovdamearkkaiguin sáhttá oahppat ovttas. Guovddáš lea áddet, mani dát áššit oahpahallojuvvojit.

Mii sávvat, ahte dán rávagirjjáža olis bohciidit dahkama illu, roahkasmahtti geahččaladdamat ja movttiidahtti bálgát medialohkanmáhttui!

Mat leat media ja medialohkanmáhttu?

Sihke máhtu govvádusain ja ovdamearkkain geavahuvvojit media vuođđodoahpagat. Media mearkkaša viidát mediasisdoaluid, reaidduid, mat gaskkustit daid, daid hábmen birrasiid dahje media buvttadeaddji oassebeliid, mediadoaibmasuorggi. Mediadoaibmasuorgi čohkiida buot organisašuvnnain, instituhtain ja oassebeliin, mat buvttadit ja gaskkustit mediasisdoaluid dahje rusttegiid. Mediasisdoalut mearkkašit viiddes teakstaáddejumi mielde iešguđetlágan mediaovdanbuktimiid. Mediarusttegat mearkkašit reaidduid, maiguin mediasisdoalut buvttaduvvojit dahje gaskkustuvvojit. Media hábme maiddái birrasiid, gos olbmot sáhttet doaibmat. Medialohkanmáhttu lea máhttu geavahit, lohkat, áddet, dulkot ja árvvoštallat kritihkalaččat iešguđetlágan mediasisdoaluid. Medialohkanmáhttu gokčá maiddái máhtu buvttadit mediasisdoaluid ieš iešguđetlágan ulbmiliidda ja gulahallat media bokte. Medialohkanmáhttu lea dego máhttu geavahit mediareaidduid ja doaibmat dorvvolaččat ja vásttolaččat media olis.

Árrabajásgeassin ja ovdaoahpahus

Media dulkon ja árvvoštallan

Mánát leat aktiivvalaš dutkit ja doaibmit gitta njuoratmánnáagi rájes. Oahppan dáhpáhuvvá vuorrováikkuhusas birrasiin – birrasiin, maid unnoraččat eai vuos ieš máhte sánuhit dahje ollislaččat áddet. Media lea okta dehálaš oassi máná bajássaddanbirrasis. Rávesolbmo bargu lea dovdát máná beroštumiid ja dovdduid ja sánuhit daid áddehahtti áššin ja albmanussan. Dát doarju máná bajássaddama, oasálašvuođa ja oahppama media olis.

Árrabajásgeassinahkásaččain vuosttaš lávkkit media dulkomii ja árvvoštallamii váldojuvvojit mediasisdoaluid dutkama, imaštallama ja fuomášeami bokte. Árrabajásgeassima nuoramusaiguin media dulkon álgá govaid ja jienaid oktasaš dárkkodeamis ja media vuhtiiváldimis oassin árgabeaivvis. Unnoraččaid dutkama bagadallamis ráhkkanit mánáid reakšuvnnaid, doaimmalašvuođa ja gávdnosiid lusa.

Sullii 3–5-jahkásažžan mánát vásihit ja sánuhit birastahtti máilmmi juo máŋgga láhkai. Media dutkojuvvo lunddolaš oassin doaimmas: eallásit mielde media máidnasiidda, muitalit daid birra ja dahkkojuvvojit iežaset dulkojumit. Ovttas bohciidahttojuvvo jurddašeapmi, mii lea diđolaš, sáhkkii ja bidjá gažaldatvuložin áššiid, vásihuvvon mediasisdoaluid guovdu ja bohciidahttojuvvo suokkardallan das, mii lea duohta ja mii lea gielis. Ovdaskuvlaagis ovdána mánáid válmmašvuohta áddet media áššin, man olmmoš lea buvttadan ja sisdoallun, mii lea válljejuvvon. Mánát goittotge dárbbašit vel rávesolbmo nana doarjaga media áddemis ja vásáhusaideaset gieđahallamis.

Vai media dutkama, áddema, dulkoma ja árvvoštallama máhtut sáhttet ovdánit, dárbbašuvvojit vásáhusat iešguđetlágan mediain. Mánát dorjojuvvojit dihtomielalaččat girjás mediavásáhusaid ollái ja daid gieđahallamii iešguđetlágan ovdanbuktima ja stoahkama vugiiguin. Lea dehálaš roahkasmahttit máná muitalit iežaset vásáhusain, sávaldagain ja beroštumiin ja dovdduin media olis. Vásáhusaid sánuheapmi ja bohciidan dovdduid dovdán veahkehit maiddái dulkot ja árvvoštallat media.

Media dulkon ja árvvoštallan -váldosuorggi vuollái gullevaš suorggit. *Mediasisdoaluid dulkon, Media váikkuhusaid ádden, Media diehtogáldun* ja *Mun media geavaheaddjin.*

Mediasisdoaluid dulkon

Buorre pedagogalaš doaibman árrabajásgeassimis

Oahpásmuvvat mediai ja iešguđetlágan mediasisdoaluid, mat sisttisdollet gova, lihkadeaddji gova ja jiena ja maiddái daid kombinašuvnnaid: dárkkodit bláđiid ja girjjiid govaid, geahččat filmmaid, speallat digitála spealuid ja guldalit jietnagirjjiid.

Oahpahallat áddet, ahte oassi media ovdanbuktin áššiin lea duohta ja oassi fiktiivvalaččat, ja ahte mediasisdoaluid leat ráhkadan olbmot. Čuvggiidit erohusa ovdamearkka dihtii váldimiin ja gieđahallamiin čuovgagovaid ieš.

Eallásit mediasisdoaluide ja roahkasmahttit mánáid muitalit dan birra maid leat oaidnán ja gullan ja maiddái muitalit mediasisdoaluid boktin dovdduid birra máŋggabealagis geavahemiin ovdanbuktinvugiid.

Buorre pedagogalaš doaibman ovdaoahpahusas

Vásihit girjájit iešguđetlágan mediasisdoaluid, dego mánáide heivvolaš ođđasat, mediadáidda, ealligovat ja musihkka. Geavahit ovttas mediasisdoaluid, main leat čállon teavsttat.

Dutkat govahallon ja duohta mediasisdoaluid erohusa ovdamearkka dihtii dárkkodemiin mánáid prográmmaid ja mánáide heivvolaš ođđasiid.

Oahpahallat áddet media dakkár sisdoallun, maid olmmoš lea buvttadan ja válljen.

Oahpahallat áddet mediasisdoaluid. Gieđahallat iešguđetlágan ovdanbuktinvugiiguin máidnasiid, spealuid dahje mánáid prográmmaid dáhpáhusaid ja figuvrraid ja roahkasmahttit mánáid buvttadit iežaset dulkojumiid.

Guovlaleapmi govaide ja muosáhusat jienain

Mediasisdoalut čohkiidit govain, teavsttain, lihkadeaddji govas ja jienain ja daid kombinašuvnnain. Juo áibbas unnimus mánáiguin dárkkodit govaid ja guldalit várvešin birrasa jienaid.

Máidnasat ja govvagirjjiid geahčadeapmi leat oassi árrabajásgeassima beaivválaš árgaeallimis. Go rávesolmmoš eallása lohkamii ja oktasaččat giddejuvvo fuomášupmi govaide ja daid detáljaide, de dat bohciidahttá sáhkkes ja várveš doaladumi dan guovdu, maid lea oaidnán ja gullan.

Jietnageahččaladdamat ovdamearkka dihtii gorut- ja ritmačuojanasaiguin ja lassin birrasa gálvvuiguin, ovddidit hutkáivuođa ja bohciidahttet fuomášumiid. Beroštupmi mánáid buvttadan jienaid guovdu govvida málle bokte mánáide muosáhuslaš guldaleapmi.

- Geahčadehket ja dutket birrasa ja girjjiid govaid ovttas. Nammadehket áššiid govain ja dovdájehket govain oahpes ivnniid, hámiid ja figuvrraid. Geahčadettiin girjji bearpma, ságastit man birra girji muitala.
- Dutket jienaid guldalemiin dahje dahkamiin daid ieža. Makkár jienat gullojit olgun, naba siste? Makkár jietna arvvis lea? Mot gieđbmi skoalká? Makkár jienaid iežas njálmmiin ja gorudiin sáhttá buvttadit?
- Buvttaduvvon jienaid sáhttá maid vurket ovttas guldaleami várás. Jienaid sáhttá jievžat ja daid gálduid sáhttá sáhttá árvidit. Jienaid sáhttá maid guldalit neahtas, dego ovdamearkka dihtii Yle jietnaarkiivvas: **vintti.yle.fi/yle.fi/tehosto.yle.fi**.

Media diehtogáldun

Buorre pedagogalaš doaibman árrabajásgeassimis

Oahpahallat geavahit media dieđu ohcamis ja lađastallamis. Dutkat ovttas birrasa ja máilmmi ovdamearkka dihtii govvemiin dahje ohcamiin mediasisdoaluin dieđuid áššiin, main mánát beroštit.

Roahkasmahttit mánáid leat diehtoáŋgirat mediasisdoaluid hárrái. Oahpahallat seammás kritihkalašvuođa: bagadallat mánáid jearrat dan birra, maid sii leat oaidnán ja gullan.

Buorre pedagogalaš doaibman ovdaoahpahusas

Geavahit media girjájit veahkkin dieđu ohcamis ja lađastallamis árgabeaivvi diliin.

Suokkardallat ja árvvoštallat, leago media bokte gávdnon diehtu anihahtti.

De dutkat!

Media okta bargu lea gaskkustit dieđu. Juo unnoraš mánáiguin oahpásmuvvat mediai ja dan geavaheapmái diehtogáldun ja dieđu huksenreaidun árgabeaivvi diliin. Rávesolmmoš govvida, mot media geavahuvvo dieđuohcamii ja sánuha seammás maid dahká. Mánát leat ieža aktiivvalaš rollas hábmemin áddejumi birrasis ja máilmmis. Dieđu ohcama vuolggasadjin sáhttet leat mánáid gažaldagat ja sáhkkiivuohta iešguđet áššiid guovdu dahje oktasaš áicamat.

- Ohcat ovttas neahtas, girjjiin dahje aviissain dieđu áššiin, main mánát leat beroštuvvan, ovdamearkka dihtii fievrruin dahje ealliin, maid lea oaidnán olgun. Medias gávdnon dieđuiguin ávkkástallojuvvo árgabeaivvi diliin. Árgabeaivvis sáhttá ovdamearkka dihtii ohcat oanehis vánddardanjohtolagaid dahje dutkat dálkeeinnostusa ja ráhkadit govvatávvala iešguđetlágan dálkkiin ja gárvvuin dálkki mielde.
- Oahppanbirrasa áicama dorjot mediareaidduiguin, ovdamearkka dihtii govvemiin čuovgagovaid dahje filmmaid ovttas mánáiguin áššiin, main mánát beroštit, ja nammademiin daid. Govvenreaidu tuvrrain dahká vejolažžan gaskkustit dieđu das maid lea oaidnán ja vásihan ja máhccat dan ollái maŋŋelabbos. Mánát roahkasmahttojuvvojit muitalit ieža gova ja eará báddejuvvon materiálaid birra.

Mun media geavaheaddjin

Buorre pedagogalaš doaibman árrabajásgeassimis

Ságastallat ovttas mánáid mediageavaheamis bearrašiin: mediasisdoaluin, daid olis geavahuvvon áiggis ja vásáhusain.

Gieđahallat mánáid iežaset beroštumiid medias duhkoraddamiin ja hutkás ovdanbuktima vugiiguin.

Doarjut mánáid mediagaskavuođa hápmašuvvama roahkasmahttimiin mánáid girjájit iešguđetlágan mediasisdoaluid ollái.

Buorre pedagogalaš doaibman ovdaoahpahusas

Dárkkodit mánáid iežaset mediageavaheami. Suokkardallat iešguđetlágan mediageavahandiliid ja dan, mot media geavahuvvo iešguđet vugiiguin okto dahje ovttas.

Dárkkodit mánáide mávssolaš mediasisdoaluid, almmá dan haga ahte addit daidda árvvu ja roahkasmahttit muitalit daid birra girjás ovdanbuktinvugiiguin. Suokkardallat, manin dat leat vuohkkasat.

Áddejuvvo, ahte iešguđet olbmot vásihit ja geavahit media iešguđet vugiiguin. Roahkasmahttit mánáid ságastallat vásáhusaideaset birra media olis ja veardádallat daid earáiguin.

Dehálaš dovddut mediamáhtuid doarjjan

Mánáid mediavásáhusaid gieđahallama dorjot nannemiin dovdomáhtu. Mánát roahkasmahttojuvvojit ovdanbuktit dovdduid ja muitalit iežaset dili birra. Mánáid vásáhusat guldaluvvojit ja seammás mánát arvvosmahttojuvvojit atnit árvvus iežaset dovdduid ja vásáhusaid. Unnimus mánát eai máhte iehčanassii gieđahallat, hálddašit dahje nammadit iežaset dovdduid, ja maiddái stuorit mánáidege dat sáhttá leat váttis. Dovdduid ovdanbuktin dorjojuvvo vástidemiin máná reakšuvnnaide, sánuhemiin daid ja guldalemiin ja atnimiin árvvus ovdanbuktojuvvon dovdduid.

- Dovdduid nammadeami doarjjan sáhttá geavahit dovdokoarttaid ja sánuhit media figuvrraid dovdduid. Speadjala ovddas sáhttá dutkat, makkárat iešguđet dovddut livčče iežas ámadajus ja gorudis. Stuorit mánáiguin sáhttá ságastallat, makkár dovdu gorudis lea, go lea miella boagustit dahje čierrut.
- Dovdduid sáhttá dutkat maiddái duhkorasa dahje mediafiguvrra bokte. Leago duhkoras ilolaš, morašlaš, vašán vai balus? Mii dahká duhkorasa ilolažžan? Naba morašlažžan? Geahčča lit, mot morašlaš dahje ilolaš duhkoras lihkadivčča ii ja áddestallat dan lihkastagaid.
- Dovdduid dutkan laktojuvvo ovttas vásihuvvon mediavásáhusaide. Čaimmahiigo máinnas, dahje oruigo dat gelddolaš? Leatgo ballan geahčča mis man nu prográmma? Naba makkár miella šaddá, go speallá?

Ovdamearka heive maiddái Buresbirgejupmi temá gieđahallamii Doaibman mediabirrasiin -váldosuorggis.

Dárkkot maiddái suorggi *Media váikkuhusaid ádden* buori pedagogalaš doaimma govvádusaid uudetlukutaidot.fi/se/medialohkanmahttu/media-dulkon-ja-arvvostallan.

Media buvttadeapmi

Medialohkanmáhtus "čállin" dahjege media buvttadeapmi ieš lea seammá dehálaš go "lohkan" dahjege earáid buvttadan media ádden. Árrabajásgeassimis ja ovdaoahpahusas mánát oahpahallet maiddái media buvttadeami máhtu. Lea dehálaš diktit juohke máná geahččalit ráhkadit mediasisdoaluid ieš ja addit lihkostuvvama vásáhusaid. Go dahká ieš, de mánnái šaddá vejolašvuohta oaidnit ja áddet, mot mediasisdoalut šaddet ja mot media sáhttá geavahit máŋgga láhkai iežas ovdanbuktima reaidun.

Árrabajásgeassimis buot unnimus mánáidege sáhttá addit vejolašvuođa mediareaidduid ja daid geavahanulbmiliid sáhkkes ja dorvvolaš dutkamii ja álkes mediabuktosiid dahkamii máná iežas beroštumi mielde. Buot unnimus mánátge sáhttet ovdamearkka dihtii govvet govaid dahje filmmaid nu, ahte rávesolbmot veahkehit sin. Juos iešheanalaš buvttadeapmi ii vuos lihkostuva, rávesolmmoš sáhttá vurket áššiid, mat leat mánnái mávssolaččat. Dát eaktuda dan, ahte rávesolmmoš áiccada várvešit, go mánná ovdanbuktá áššiid, mat leat sutnje dehálaččat.

Mánáid motorihkalaš máhtut leat dábálaččat 3–5 jagi ahkásažžan čálgan dan dássái, ahte máná sáhttá diktit máŋggabealagit geahččalit geavahit iešguđet mediarusttegiid. Árrabajásgeassimii válljejuvvojit dakkár media buvttadeami reaiddut, maid lea álki geavahit ja mat leat doarvái uhcit mánáid gieđaide. Ovdaoahpahusas mánná lea media aktiivvalaš geavaheaddji ja buvttadeaddji, muhto dárbbaša ain rávesolbmo doarjaga ja bagadallama.

Vejolašvuohta oassálastit, iežas hutkás bargan ja rávesolbmo arvvosmahttin leat unna mánážiiddages dehálaš oassi medialohkanmáhtolaš olmmožin bajásšaddamis. Rávesolmmoš stivre mediabuvttadeami iežas ovdamearkka bokte, ja roahkasmahttá ovdanbuktit áššiid ieš. Meattáhusain ii dárbbaš ballat, muhto baicca buvttadeami geahččalit friija ja stoahkama láhkai. Dehálamos lea dahkat, geahččalit ja oahppat, ii váikkuheaddji loahppaboađus. Lea maiddái dehálaš áiccadit hearkkit dan, mii lea máná iežas mihttomearri media buvttadeamis.

Ođđa doaimmalašvuođaid ja teknihkaid sáhttá oahpahallat maiddái gitta álggu rájes ovttas, juos rávesolbmos ii leat ovddežis hárjánupmi daid geavahusas. Dát govvida mánáidege hutkás ja ovdagáttohis geahččaleami árvvu media buvttadeamis. Dehálabbo go reaiddut ja teknihkalaš čehpodat, lea doarjut stoahkama, mii lea mánnái mihtilmas, ja doarjut rikkes miellagovahallama ja hutkáivuođa media buvttadeami olis – ja illu dahkat ovttas!

Media buvttadeapmi -váldosuorggi vuollái gullet oassesuorggit *Hutkás ovdanbuktin, Váikkuheapmi, Dieđu gaskkusteapmi* ja *Mun media buvttadeaddjin*.

Hutkás ovdanbuktin

Buorre pedagogalaš doaibman árrabajásgeassimis

Doarjut mánáid sánálaš, govalaš ja gorutlaš ovdanbuktima media buvttadeami olis girjás vugiiguin.

Hutkat ideaid ja buvttadit geahččaladdamiin iešguđetlágan mediasisdoaluid, dego digimáidnasiid, jietnabáddemiid dahje sárgosiid.

Stoahkat ovttas media buvttadeapmái laktáseaddji stohkosiid. Ráhkadit ovdamearkka dihtii reportáša árgabeaivvi dáhpáhusain.

Oahpásmuvvat iešguđetlágan mediareaidduide ja digitála áppaide ja prográmmaide, imaštallat ovttas ja geavahit daid sisdoaluid buvttadeamis dugordallama láhkai ja geahččaladdamiin.

Oassálastit media buvttadeami iešguđet muttuide: ideaid hutkan ovttas, hutkás buvttadeapmi ja buktosa dárkkodeapmi árvvus atnimiin.

Buorre pedagogalaš doaibman ovdaoahpahusas

Doarjut mánáid hutkás sánálaš ja govalaš ovdanbuktimii media buvttadeamis.

Dahkat ovttas mánáiguin geahččaladdamiin mediasisdoaluid, dego govvaanimašuvnnaid, filmmaid, digitála girjjiid dahje musihka, mii lea ieža ráhkaduvvon.

Geavahit ovttas iešguđetlágan mediareaidduid, áppaid ja prográmmaid mediasisdoaluid buvttadeamis.

Oassálastit ovttas buvttadeami iešguđet muttuide: plánemii, geahččaladdi ja dugordallama lágan ollašuhttimii ja buktosa dárkkodeapmái árvvus atnimiin. Čilget sániiguin iešguđet muttuid mánáiguin.

Media hutkájit stoahkamiin

Mediain lea vejolaš ovdanbuktit iežas máŋgga láhkai. Mánáid hutkás ovdanbuktin dorjojuvvo geavahemiin media jurddafáddán ja ovdanbuktima vurkemis. Unnimusge mánáide lea lunddolaš ovdanbuktit gorudiin ja ovdamearkka dihtii lihkadit musihka dahje ovdamearkka dihtii lávlunstoagusfilmmaid mielde. Mánáid iežaset máŋgga áiccu mediavásáhusaid vurken mediaovdanbuktimin ja daid ollái máhccan, dahká máná iežas ovdanbuktima oinnolažžan.

- Maiddái unna mánážiiguin sáhttá guldalit máŋggalágan musihka ja lihkadit dan mielde iešguđet vugiiguin: garrasit dahje hihtásit, lihkahit rumašlahtuid, njuikkodit dahje jorrat birrat-birra. Go rávesolmmoš veahkeha, sáhttá maid govvet musihkkalihkadeamis filmma ja máhccat maŋŋelabbos dan atmosferii. Musihka sáhttá maid ieš dahkat iešguđetlágan jienaiguin, gálvvuiguin, čuojanasaiguin ja álkes applikašuvnnaiguin, ja dan sáhttá maid báddet ovttas.
- Mánnái lea lunddolaš gieđahallat vásáhusaidis stohkosiid bokte. Mánáidmedia máidnasiidda, figuvrraide ja dovdduide sáhttá eallásit gorutlaš ovdanbuktinvugiiguin ovdamearkka dihtii jievžamiin dahje čájáhallamiin oahpes figuvrraid. Stohkosiid sáhttá vurket mánáid iežaset mediabuvttusin govvan dahje filbman.
- Veháš boarrásut mánáiguin sáhttá máinnasduhttit ja filbmet duhkorasaid dahje mediafiguvrraid fearániid dahje ráhkadit fearániin digimáidnasa, masa ovttastahttojuvvojit govat, jietna ja ovdamearkka dihtii mánáid iežaset sárgosat.

Váikkuheapmi

Buorre pedagogalaš doaibman árrabajásgeassimis

Ságastallat mánáid vuoigatvuođain ja vejolašvuođain váikkuhit oktasaš áššiide. Roahkasmahttit mánáid muitalit iežaset jurdagiid ideaid hutkamis ovttas ja mearrádusbargamis. Geavahit media veahkkin.

Searvadit mánáid pedagogalaš dokumenteremii sihke sisdoalu ja ovdanbuktinvuogi válljemis ja oktasaš buvttadeamis.

Buorre pedagogalaš doaibman ovdaoahpahusas

Oahpahallat, ahte mánáin lea vuoigatvuohta ja vejolašvuohta váikkuhit oktasaš áššiide. Geavahit mediareaidduid girjájit mánáid jurdagiid ja oaiviliid ovdanbuktinreaidun.

Ráhkadit ovttas mediasisdoalu, mainna ovdanbukto mánáid oaidnu dahje sávaldat dahje váikkuhit positiivvalačča muhtin oktasaš áššái.

Iežas ovdanbuktima fápmu

Árrabajásgeassimis mánát roahkasmahttojuvvojit muitalit iežaset oaivila ja váikkuhit áššiide. Mánáiguin plánejuvvojit ja mearriduvvojit oktasaš áššit árgabeaivválaš diliin: válljet máinnasgirjji lohkan láhkai dahje duhkorasa stohkosii ja searvadit mánáid plánet oktasaš reaissu . Dehálaš lea nannet mánáid dorvvolašvuođadovddu ja láhčit atmosfeara, mii atná árvvus ja mii doarju mánáid hálu ja návccaid iežas ja iežas jurdagiid ovdanbuktimii.

Áibbas unna mánážiiguin dárbbuide vástideapmi gaskkusta mánnái, ahte son gullojuvvo ja áddejuvvo. Gielalaš ahtanuššama vuosttaš lávkkiid buohta rávesolmmoš vástida mánáid gorutlaš sániide ja arvvosmahttá máná ovdanbuktit čájehemiin beroštumi mánáid geahčastagaide, seavvagiidda, lihkastagaide ja doaimmaide.

Media lea váikkuheami ja jurdagiid ja oaiviliid ovdanbuktima bargoneavvu ja kanála. Árrabajásgeassimis media geavahuvvo mánáid jurdagiid, ideaid ja fuomášumiid oinnolažžan dahkamii.

- Mánáid iežaset ideat ja vásáhusat doaimmain gullojuvvojit ja dat dokumenterejuvvojit digitálalaččat ávkkástallamiin mediarusttegiiguin.
- Mánát searvaduvvojit gitta unnivuođa rájes pedagogalaš dokumenteremii. Mánáid buvttadan dokumentáralaš materiála adnojuvvo árvvus ja dainna ávkkástallojuvvo árrabajásgeassima plánemis ja ovdánahttimis.
- Mánáide muitaluvvo, mot sin buktin álgagat, ideat ja mediamateriála leat váikkuhan doaimmaide.

Oahpásmuva maiddái surggiid *Dieđu gaskkusteapmi* ja *Mun media buvttadeaddjin* buori pedagogalaš doaimma govvádusaide uudetlukutaidot.fi/se/medialohkanmahttu/media-buvttadeapmi.

Doaibman mediabirrasiin

Unna mánáža mediabiras čohkiida árgabeaivvi eallinbirrasiidda gullevaš mediain: reaidduin, sisdoaluin ja bearraša vugiin loaktit áiggi daid olis. Unna mánáža gaskavuohta mediai hápmašuvvagoahtá vuohčča oassin bearraša ja eará lagasbirrasa mediageavaheamis. Musihkka, govat ja girjjit leat máŋgga olbmo vuosttamuš oktavuohta mediaide. Reaidduide ja iešguđetlágan mediasisdoaluide, maiddái digitála mediaide oahpásmuvvet rievssatlávkkiiguin ovttas rávesolbmuin.

Vuosttamuš eallinjagiid máná mediageavaheapmi nuppástuvvá, go máná iežas máhtut ovdánit ja šaddagohtet persovnnalaš beroštumit. Media fállá máidnasiid, muosáhusaid ja oktasaš vásáhusaid ovdamearkka dihtii spealuid olis. Media lea oassi astoáiggis, ja mediasisdoalut, maid olis loktet áiggi, viidánit ja šaddet máŋggabealagabbon. Media šaddá maiddái oassin stohkosiin. Ovdaoahpahusagis mánná lea media aktiivvalaš geavaheaddji ja buvttadeaddji.

Dego earáge máhtut, maiddái doaibmamáhtut mediain ohppojuvvojit ovttas bargamiin, ságastallamiin ja áiccademiin rávesolbmuid ja eará mánáid doaibmama. Mánát dárbbašit ságastallama ja hárjehallama láhttemis, mii vuhtiiváldá eará olbmuid ja gulahallamis árgabeaivválaš mediageavahandiliin. Ovttas oahpahallat maiddái fuolahit iežas ja oktasaš rusttegiin.

Lea dehálaš, ahte mánnái šaddet gitta mánnávuođa rájes dorvvolaš vásáhusat media olis. Dorvvolaš, mánáide heivvolaš mediasisdoaluid geavaheami oahpahallet ovttas rávesolbmuin. Rávesolbmot ruovttus ja árrabajásgeassimis leat dehálaš ovdamearkkat das, mot berre doaibmat, go geavaha media. Iežas mediageavahusa árgabeaivvis ja mediavásáhusaid oahpahallet áiccadit ja sánuhit. Máná dovddut ja vásáhusat, daid dovdán, nammadeapmi ja árvvus atnin leat čoavdda mediavásáhusaid gieđahallamii ja gullet maiddái máná dorvomáhtuide.

Doaibman mediabirrasiin -váldosuorgi čohkiida oassesurggiin *Dorvvolašvuohta, Vásttolašvuohta, Buresbirgejupmi* ja *Buorre vuorrováikkuhus*.

Dorvvolašvuohta

Buorre pedagogalaš doaibman árrabajásgeassimis

Ságastallat ovttas dan birra, ahte iežas priváhttavuođa ja goruda lea vuoigatvuohta suddjet. Muitalit, ahte mánás berre jearrat lobi, go sus váldá govaid dahje govve filmma ja go daid čájeha.

Oahpahallat geavahit media dorvvolaččat: mediageavaheamis sohppo rávesolbmuin ja mánát bagadallojit dorvvastit álo rávesolbmui.

Ságastallat mánáin dan birra, ahte oassi mediasisdoaluin heive mánáide, oassi ii. Buktit ovdan ahkerájáid ja daid suodjaleaddji váikkuhus. Ságastallat mánáiguin ja fuolaheaddjiiguin mánáid dorvvolaš mediageavahusas.

Buorre pedagogalaš doaibman ovdaoahpahusas

Ságastallat priváhttavuođa suddjema mearkkašumis. Muittuhit juohkehačča vuoigatvuođas mearridit alcces guoski govvemis ja govaid juohkimis.

Mánát roahkasmahttojit ságastallat mediageavaheamis rávesolbmuin, bivdit veahki ja viežžat rávesolbmos dorvvu buolahuhtti diliin.

Oahpásmuvvat mánáiguin mediasisdoaluid ahkerádjámerkejumiide ja ságastallat, mii mearkkašumiid ahkerájáin lea.

Ahkeráját oahpisin

Govvaprográmmaid, dahjege ealligovaid, tv-prográmmaid ja digitála spealuid ahkeráját ásahuvvojit Suomas mánáid suodjaleami várás fuolalaš vihkkedallama maŋŋá. Buot prográmmain, dego ođđasiin, ahkeráját eai goittotge leat. Dasa lassin máŋggain neahttafilmmain,- spealuin ja -applikašuvnnain ii leat ahkerádjá.

- Hárjehallet dovdát ahkerádjásymbolaid. Ságastehket, maid iešguđet symbolat mearkkašit. Makkár prográmmaid ja sisdoaluid 6- ja 7-jahkásaš oažžu geahčadit ja speallat? Ságastehket, manin ahkeráját dárbbašuvvojit, ja mii sáhttá čuovvut das, juos lea oaidnán juoidá, mii lea menddo roavis? Ságastehket das, ahte juohkehaš lea indiviida, ja muhtin soaitá maiddái ballat prográmmain, mat leat agi beales lobálačča t.
- Oahpahallet doaibmat dilis, mas mánná deaivá oaidnit juoidá, mii lea menddo roavis. Lea dehálaš, ahte mánná arvá muitalit rávesolbmui, juos lea oaidnán medias balddihahtti dahje ilgadis filmma, prográmma dahje spealu. Oahpahallat, ahte maiddái eará mánáide ii oačč o čájehit balddihahtti filmmaid. Vuorddekeahtes, balddihahtti sisdoalu dáfus lea maiddái dehálaš, ahte mánná oahppá doaibmat dilis giddemiin čalmmiidis, mannamiin eret rusttega luhtte dahje jáddadastimiin rusttega dahje applikašuvnna, maid lea geavahan. Oahpásmuva ahkerájáide: **kavi.fi/ikarajat**.

Oahpásmuva maiddái surggiid *Vásttolašvuohta, Buresbirgejupmi* ja *Buorre vuorrováikkuhus* buori pedagogalaš doaibmama govvádusaide uudetlukutaidot.fi/se/medialohkanmahttu/doaibman-mediabirrasiin.

Jahkeluohkát 1–2 ja 3–6

1

Media dulkon ja árvvoštallan

Vuolleskuvlaahkásačča leat dávjá hui movtta, diehtoáŋgirat ja hárjánan media geavaheaddjit. Mánáid mediamáilbmi čohkiida viehka ollu hávskkuheamis, muosáhuslaš medias: spealuin, filmmain, prográmmain, interneahta sisdoaluin, ráidogovain ja girjjiin. Máŋgga vuolleskuvlaahkásaš mánás lea geavahusas fiehttotelefovdna, ja dat buktá máŋggalágan mediasisdoaluid máná olámuddui. Medias ohcet maiddái dieđuid. Geavahettiineaset media, mánát dárbbašit máhtu ja bagadallama ádden dihtii media sisdoaluid ja dárkkodan dihtii daid kritihkalačča t.

Medialohkanmáhtu oahpahusain vástidit mánáid mediageavaheamis bohciideaddji máhtu dárbbuide. Oahppiiguin dutkojuvvojit ja dovdájuvvojit iešguđetlágan mediasisdoalut. Media gaskkustan máidnasiid vásihit ovttas, daidda eallásit ja daid oahpahallet áddet ja dulkot. Miellagovahallama aktiverejeaddji máidnasiiguin hárjánit dárkkodit govaid, teavsttaid, lihkadeaddji gova ja jietnamáilmmi. Dulkoma ja dárkkodeami máhtut čiekŋudit mediamuosáhusaid ja veahkehit áddet, mot mediasisdoalut ráhkaduvvojit.

Vuolleskuvllas oahpásmuvvet maiddái media sisdoaluide, mat gaskkustit dieđuid, dego journalisttalaš teavsttaide. Oahppiid árvvoštallanmáhttu ovdána, go dutket media diehtogáldun ja dárkkodit ja veardádallet mediateavsttaid, main leat iešguđetlágan gulahallanmihttomearit. Dehálaš máhttu lea oahpahallat dovdát mediasisdoaluid iešguđetlágan ulbmiliid ja earuhit, mii sisdoaluin lea duohta ja mii gielis.

Go mánát geavahit ja dutket mediasisdoaluid, maiddái máná iežas mediaberoštupmi ovdána. Oahppi mediagaskavuođa hápmašuvvama sáhttá doarjut fállamiin girjás reaidduid iežas mediageavahusa dárkkodeapmái.

Vuolggasadjin medialohkanmáhtu oahpaheamis leat oahppiid iežaset beroštumit, áicamat, suokkardallamat ja gažaldagat. Media dulkon ja árvvoštallan ohppojuvvo maiddái iežas buvttadeami bokte oahppiid ahkodaga vuođul lunddolaš vugiiguin, dego stoahkama ja iešguđetlágan ovdanbuktinvugiiguin. Media dutkan čatnasa lunddolaš oassin iešguđet oahppoávdnasiid oahpahusas ja gieđahallanvuloš temáin.

Media dulkon ja árvvoštallan -váldosuorggi vuollái gullet oassesuorggit *Mediasisdoaluid dulkon*, *Media váikkuhusaid ádden, Media diehtogáldun* ja *Mun media geavaheaddjin.*

Mediasisdoaluid dulkon

Buorre máhttu jahkeluohkáin 1-2

Oahppi dovdá media doahpaga ja máhttá nammadit muhtin govaid, lihkadeaddji gova ja jiena ja dáid kombinašuvnnaid sisttisdoalli mediasisdoaluid, dego digitála speallu dahje filbma.

Oahppi hárjehallá lohkat mediasisdoaluid, main lea čállon teaksta. Oahppi oahpásmuvvá ovdamearkka dihtii ráidogovvii.

Oahppi ádde fáktadieđud ja fikšuvnna erohusa ja kategorisere mediasisdoaluid bagadallama vuollásažžan duohta ja govahallon áššiide ja addá daid birra man nu ovdamearkka. Oahppi ádde, ahte mediasisdoaluin lea dahkki.

Oahppi ádde, ahte mediasisdoaluin leat iešguđetlágan geavahanulbmilat, dego dieđuid gaskkusteaddji dahje guoimmuheaddji ulbmil. Oahppi máhttá addit sisdoaluin man nu ovdamearkka.

Oahppi hárjehallá áddet ja dulkot gova ja jietnabirrasa. Oahppi dahká fuomášumiid áicamiiddis ja vásáhusaidis birra.

Oahppi máhttá govvidit mediasisdoalu dáhpáhusaid ja figuvrraid dahje das ovdanbukton áššiid iežas ovdanbuktima vugiiguin.

Buorre máhttu jahkeluohkáin 3-6

Oahppi viiddida iežas vásáhusa iešguđetlágan mediasisdoaluin. Oahppi máhttá mediasisdoaluide laktáseaddji vuođđodoahpagiid.

Oahppi diehtá, mii lea sosiála media, ja ádde dan doaibmaprinsihpaid.

Oahppi dárkkoda bagadallama vuollásažžan áigeguovdilis ahkái guoski mediaalbmanusaid ja ságastallá áicamiiddis birra

Oahppi máhttá nammadit muhtin mediasisdoaluid, mat ovddastit fikšuvnna, fáktadieđu ja oaivila, ja geavaha juogustusa veahkkin sisdoaluid áddemis ja dulkomis.

Oahppi diehtá, ahte mediasisdoaluin leat iešguđetlágan ulbmilat, dego guoimmuheaddji, váikkuheaddji, gávppálaš ja dieđu gaskkusteaddji ulbmil. Oahppi máhttá addit dáin muhtin ovdamearkkaid.

Oahppi hárjána govaid ja jietnamáilmmi dárkkodeamis. Oahppi máhttá ovdamearkka dihtii dutkat govvačiegaid ja ráddjemiid ja suokkardallat musihka geavahanulbmila ovdanbuktinoktavuođastis.

Oahppi hárjána mediasisdoaluid áddemis ja dulkomis. Oahppi máhttá muitalit mediasisdoalus ovdanbukton áššiid ja geahččanguovlluid dahje govvidit juona ja figuvrraid iešguđetlágan rollaid.

Oahppi suokkardallá, mii lea mediasisdoalu čuozáhatjoavku ja mii lea sisdoalu ulbmil.

Media mihttomeriid dutkamin

Iešguđet mediasisdoaluin leat iešguđetlágan gulahallanmihttomearit: muhtimat figget fállat muosáhusaid ja hávskkuhit, muhtimat fas gaskkustit dieđuid dahje rávvagiid. Muhtin mediasisdoalut ovdanbuktet oaivila ja figget dagohaddat dahje váikkuhit publihkkii. Mediasisdoalu mihttomeari ja ulbmila ádden váikkuha dasa, mot sisdoallu lohkkojuvvo ja mot dat geavahuvvo. Fiktiivvalaš ealligova ii sáhte atnit vuosttaš sajis diehtogáldun iige čiegusmáinnusteami sisttisdoalli tube-filmma ulbmil leat dušše hávskkuhit. Hárjehallat dovdát mediasisdoaluid iešguđetlágan mihttomeriid.

- Ságastallet ja čállet, makkár mediasisdoaluid oahppit leat geavahan gieskat. Kategoriserejehket ovdamearkkaid sisdoaluide, mat hávskkuhit, gaskkustit dieđu, bagadallet ja figget váikkuhit ja dagohaddet. Dievasmahttet ovdamearkkaid nu, ahte mediasisdoaluin šaddá nu gokčevaš ovdanbuktin go vejolaš, mas leat iešguđetlágan mihttomearit. Naba mat sisdoalut ovddastit fáktadieđuid, mat fikšuvnna dahje oaivila?
- Dutket audiovisuála sisdoaluid, main leat iešguđetlágan geavahanulbmilat, ovdamearkka dihtii Elokuvapolku mainoselokuva (Ealligovvabálgá máinnusealligovva) (**elokuvapolku.kavi.fi**) ja ođđasiid. Vuolleskuvlaahkásaš mánát gehččet ollu iešguđetlágan filmmaid. Mas sáhttá diehtit iešguđet filmmaid ulbmila ja mihttomeari?
- Dahkket iežadet oanehis filmmaid, main lea čielga sátni ja mihttomearri. Dárkkodehket filmmaid ovttas.

Media diehtogáldun

Buorre máhttu jahkeluohkáin 1–2

Oahppi máhttá bagadallama vuollásažžan ohcat dieđuid main nu digitála mediasisdoaluin geavahemiin ozu ja ohcansániid.

Oahppi máhttá geavahit media reaidun dutkkadettiinis birrasa ášši id

Oahppi ádde dihtui vuođđuduvvi ja govahallon mediasisdoaluid iešguđetlágan luonddu diehtogáldun. Oahppi ádde, ahte visot diehtu, mii medias gávdno, ii leat anihahtti dahje luohtehahtti.

Oahppi oahpásmuvvá dieđu gaskkusteaddji mediasisdoaluide, dego ođđasat

Buorre máhttu jahkeluohkáin 3–6

Oahppi máhttá ohcat dieđu iešguđetlágan digitála mediasisdoaluin, dego fierbmesiiddut, digitála aviissat dahje radio- ja tv-ođđasat. Oahppi máhttá geavahit ohcansániid dieđu ohcamis.

Oahppi máhttá geavahit media reaidun ođđa áššiid oahpahallamis.

Oahppi hárjehallá lohkat ja dulkot lávadagaid, tabeallaid ja diagrámmaid ja ávkkástallá máhtuinis mediasisdoaluid, dego ođđasiid, dárkkodettiinis.

Oahppi árvvoštallá bagadallama vuollásažžan iešguđetlágan mediasisdoaluid anihahttivuođa ja luohtehahttivuođa diehtogáldun. Oahppi veardádallá bagadallama vuollásažžan iešguđet gálduid dieđuid.

Oahppi hárjehallá kritihkalašvuođa gáldu hárrái. Oahppi dárkkista bagadallama vuollásažžan man nu teaksta- dahje govvagáldu ja gidde fuomášumi dahkkái ja almmustahttinoktavuhtii. Oahppi máhttá ovdanbuktit man nu ákka mediasisdoalu luohtehahttivuođa beales dahje dan vuostá.

Oahppi diehtá erohusa journalisttalaš ja sosiála media sisdoaluid buvttadeami vuogis ja ádde daid erohusa diehtogáldun.

Oahppi oahpásmuvvá journalisttalaš sisdoaluide, dego aviisateavsttaide ja tv-ođđasiidda.

Oahppi diehtá vearre- ja čádjidahtti dihtui laktáseaddji albmanusaid medias, dego dis- ja misinformašuvdna, deepfake ja gielisođđasat.

Dieđu gálduin

Media bokte gaskkustuvvo sihke luohtehahtti ja eahpeluohtehahtti diehtu. Muhtumin diehtu lea ruossalas ja áššiide sáhttet leat máŋggalágan geahččanguovllut dahje diehtu soaitá leat boarásmuvvan. Muhtumin diehtu seahkana oaiviliidda dahje máidnosiida. Journalisttalaš sisdoaluidege sáhttet vahágis gártat boasttodieđut, mat njulgejuvvojit. Gánnáha oahpahallat jurddašit kritihkalaččat mediasisdoaluid diehtogáldun. Oahppiiguin oahpahallat árvvoštallat mediasisdoalu luohtehahttivuođa veardádallamiin gávdnon dieđuid ja gálduid. Seammás hárjehallojuvvo dovdát iešguđet teakstašlájaid ja dutkat daid heivvolašvuođa diehtogáldun.

- Válljejehket fáttá ja ohccet dieđu dan birra iešguđet gálduin, teavsttain, filmmain ja govain.
- Veardádallet gávdnon dieđuid. Makkár oktilašvuođaid ja erohusaid fuomášeiddet? Gávdnuige seammá áššis iešguđetlágan dahje ruossalas diehtu? Mat oasit iešguđet gálduin gávdnon dieđuin ledje sierraláganat? Mii dán sivva sáhttá leat?
- Guđemuš diehtogáldu orui leamen luohtehahttimus? Masa gávdnon diehtu vuođđuduvvá, ja gii lea dieđu duohken? Ságastallet, mii dahká dieđu luohtehahttin dahje eahpeluohtehahttin.
- Suokkardallet, maid diehtogálduid iešguđet diliin gánnáha geavahit. Leatgo leahkimin ovdamearkka dihtii dilit, goas ságastallanbáikkiid vásáhusaide vuođđuduvvi dieđuid sáhtášii geavahit? Goas livččii buoret dorvvastit dutkojuvvon dihtui?

Oahpásmuva maiddái oassesurggiid *Media váikkuhusaid ádden* ja *Mun media geavaheaddjin* máhtu govvádusaide: uudetlukutaidot.fi/se/medialohkanmahttu/media-dulkon-ja-arvvostallan.

2

Media buvttadeapmi

Vuolleskuvlaahkásaš máná loaktin media olis čohkiida oalle ollu media geavahemis. Mánát čuvvot váikkuheaddjiid, tubeteaddjiid ja spealuid streamejeaddjiid. Bivnnut áššit ja olbmot medias movttiidahttet maid ieš bargat hutkájit. Medialohkanmáhtu oahpaheapmi fállá reaidduid media buvttadeami máhtuide. Vuolleskuvllas hárjehallet iežas hutkás mediaovdanbuktima ja máinnasteami, dieđu gaskkusteapmi media vugiiguin ja media geavaheami iežas jurdagiid ovdanbuktimii ja váikkuheapmái. Iežas media buvttadeami oahpahallet áddet maiddái oassin iežas mediagaskavuođas.

Media buvttadeami máhtut dorjojuvvojit buoremus láhkai dahkamiin vejolažžan oahppiid iežaset ideaid ja jurdagiid ollašuhttima, roahkasmahttimiin sáhkkes dutkamii ja stoahkama lágan bargamii. Dehálabbo go gárvves buktosat, leat movttiidahtti geahččaladdamat, mat fállet mátkki alde oahppama ja fuomášeami ilu. Ovttas bargama olis hárjánit máŋggat dehálaš máhtut, dego dovdo- ja vuorrováikkuhusmáhtut, ja seammás maiddái oasálašvuohta ja searvvušlašvuođa vásáhusat nanosmuvvet.

Vuolleskuvllas media buvttadeami ohppet áddet ain čiekŋalabbot proseassan, mii čohkiida muttuin: plánen, geahččaleapmi, hárjehallan, barggu ollašuhttin ja gárvves barggu dárkkodeapmi. Ollisvuođa hábmen ja ollašuhttin oahpahit dahkat válljejumiid ja árvvoštallat mearrádusaid ja čuolbmačoavdinmáhtut ovdánit.

Media dahkama hárjehallan ii eaktut erenomáš rusttegiid dahje máhtu. Media buvttadeapmi lihkostuvvá maiddái dakkár resurssaiguin, mat skuvllas juo leat geavahusas. Rusttegiid hárjehallet ovttas geavahit, ja oahpaheaddjige sáhttá leat oahppi.

Media buvttadeapmi -váldosuorggi vuollái gullet oassesuorggit *Hutkás ovdanbuktin*, *Váikkuheapmi, Dieđu gaskkusteapmi* ja *Mun media buvttadeaddjin*.

Hutkás ovdanbuktin

Buorre máhttu jahkeluohkáin 1–2

Oahppi ráhkada bagadallama vuollásažžan man nu oktageardánis hutkás mediasisdoalu, dego digimáidnasa dahje filmma.

Oahppi máhttá bagadallama vuollásažžan geavahit dárbbašuvvon mediareaidduid, áppaid ja prográmmaid mediasisdoaluid buvttadeamis.

Oahppi geavaha bagadallama vuollásažžan iežas buvttadeamis teavstta, gova, lihkadeaddji gova dahje jiena ja ávkkástallá daiguin ovdanbuktima ja muitaleami vuohkin.

Oahppi pláne ja ollašuhttá bagadallama vuollásažžan mediasisdoalu ovttas earáiguin. Oahppi árvvoštallá buvttadeami ságastallamiin oktasaččat dan somás ja hástaleaddji muttuin ja maiddái ohppon áššiid birra.

Oahppi hárjehallá addit konstruktiivvalaš máhcahaga earáid bargguid birra ja vuostáiváldit máhcahaga.

Buorre máhttu jahkeluohkáin 3–6

Oahppi buvttada bagadallama vuollásažžan man nu hutkás mediasisdoalu, dego animašuvnna dahje oanehisfilmma.

Oahppi ávkkástallá mediasisdoaluid ráhkadeamis sánálaš, visuála ja auditiivvalaš ovdanbuktima ja muitaleami vugiiguin, dego juotnaráhkadusain, govvaperspektiivvaiguin ja jietnamáilmmiin.

Oahppi máhttá geavahit iešguđetlágan mediareaidduid ja dárbbašuvvon áppaid ja prográmmaid, dego doadjin- ja editerenprográmma, mediasisdoaluid ráhkadeamis ja hábmemis

Oahppi ovttastahttá teavstta, gova, lihkadeaddji gova ja jiena iežas mediabuvttadeamis.

Oahppi ádde mediasisdoaluid buvttadeami iešguđet muttuid ja máhttá čilget sániiguin daid. Oahppi ráhkada mediasisdoalu ovttas earáiguin ja árvvoštallá konstruktiivvalaččat buvttadeami muttuid ja loahppobohtosa.

Dubbenmeaštárat

Media jietnamáilmmit leat oassi mediakultuvrras, mii lea mielde mánáid eallimis. Jienat birastahttet mánáid musihka ja prográmmaid, filmmaid, ealligovaid ja spealuid jietnamáilmmiid hámis. Jienain lea dehálaš mearkkašupmi audiovisuála muitaleamis govaid doarjjan, ja dat váikkuhit mediavásáhussii ovdamearkka dihtii nannemiin dovdduid. Fuomášumi gidden jietnamáilbmái čiekŋuda mediavásáhusa ja fállá bargoneavvu dulkomii. Dutkat jienaid ja daid bargguid audiovisuála máinnasteamis dahkamiin ieš jietnalasáhusaid.

- Ráhkadehket ieža filmma dahje válljejehket gárvves materiála mas lea govva, ja masa ráhkadehpet jietnalasáhusaid. Filmma sáhttá giehtačállit ja čájáhallat dahje diktit govvenapparáhta govvet bottoža sajistis báikkis, gos lihkadit. Juos filmmas oidnojit olbmot, galgá álo jearrat lobi govvet. Jietnamáilmmi sáhttá dahkat maiddái ráidogovvii.
- Gehččet ovttas filmmaid, maid lehpet ieža ráhkadan dahje govven, ovdamearkka dihtii oanehisfilmma Elokuvapolkus almmá jienaid haga. Ságastallet dáhpáhusain. Dáhpáhuvvágo juoga suohtas, gelddolaš dahje morašlaš? Mot ealligovva dahje filbma nohká? Elokuvapolku filmmaid gávnnat čujuhusas **elokuvapolku.kavi.fi**.
- Dahkket earáid filmmaide dahje ealligovvii, man lehpet geahččan, ovttas jietnamáilmmi geavahemiin čuojanasaid, gálvvuid ja iežadet goruda. Mot jienaiguin duddjojuvvo humor dahje gelddolaš atmosfeara? Juos válljejuvvon filbmabihtážis lea dialoga, hutket, maid figuvrrat dadjet. Gehččet filmmaid ovttas ja suokkardallet, mot maŋálgihtii ráhkaduvvon jietnamáilbmi rievdadii máidnasa.

Dieđu gaskkusteapmi

Buorre máhttu jahkeluohkáin 1–2

Oahppi ráhkada bagadallama vuollásažžan oktageardánis, dieđu gaskkusteaddji mediasisdoalu, dego ođasgova dahje govvateavstta.

Oahppi ádde duohta ja govahallon mediasisdoaluid sierralágan buvttadeami vuogi iežas dahkama bokte ovdamearkka dihtii geahččaladdamiin ruoná gággása teknihka.

Oahppi ovdanbuktá ja gaskkusta bagadallama vuollásažžan dieđu, man lea gávdnan, mediaovdanbuktima bokte ovdamearkka dihtii digitála platformas.

Buorre máhttu jahkeluohkáin 3–6

Oahppi dutká iežas dahkama bokte, mot journalisttalaš sisdoalut buvttaduvvojit. Oahppi dahká bagadallama vuollásažžan man nu dieđu gaskkusteaddji journalisttalaš mediasisdoalu, dego ođđasa dahje faláštallančilgehusa.

Oahppi ovdanbuktá ja gaskkusta media bokte dieđuid, maid lea čohkken. Oahppi válljе bagadallama vuollásažžan mediaovdanbuktimii heivvolaš hámi.

Mu hommá!

Mediain gaskkustuvvojit dieđut máŋggalágan vuogádagain ja máŋggalágan hámiin. Dieđu gaskkusteami hárjehallet fáttáin, mat leat oahppiide oahppásat. Seammás hárjehallet geavahit iešguđetlágan materiálaid dieđu ovdanbuktimis ja oahpahallet čuovvut dahkkivuoigatvuođaid.

- Muitalehket iežadet áiggeájiid dahje beroštumiid birra mediaovdanbuktima bokte, ovdamearkka dihtii digimáidnasa bokte. Ieżadet vásáhusaid lassin ohccet ja ovdanbuktet fáttá birra maiddái almmolut dieđuid.
- Digimáidnasii dárbbašuvvojit govat ja jietna. Čielggadehket, gos govaid sáhttá ohcat. Mas diehtá, oažžugo čuovgagova luđet Interneahtas? Naba maid musihka oažžu geavahit duogážis? Ságastallet dahkkivuoigatvuođain ja daid ulbmilis. Oahpásmuvvet materiálii, mii lea friija dahkkivuoigatvuođain, ja man lea lobálaš geavahit iežas bargguin. Maiddái ieš govvejuvvon govat heivejit bures dasa, go muitala iežas beroštumiid ja áiggeájiid birra. Juos govain leat olbmot, galgá muitit dáhttut lobi.
- Čohkkejehket iežadet fáddái laktáseaddji govaid editerenprográmmas čájáhussan. Ieżas fáttá birra hállojuvvo govvačájáhusa ala ja sáhka vurkejuvvo oassin ovdanbuktimis. Ovdanbuktima loahppateavsttaide lasihuvvojit buktosa dieđut: dahkki namma ja beaivemearri ja čuovgagovaid ja lassidieđuid gáldut.
- Ieżas ášši birra sáhttá muitalit maiddái govain dahje filmmain dahje árbevirolaš diačájáhusain.

Digimáinnas lea digitálalaččat ráhkaduvvon muitalus, mas leat govat, teaksta ja jienat. Dát ovttastahttojuvvojit editerenprográmmas. Digimáinnas lea dávjjimusat oanehaš, moadde minuhta guhkkosaš ovdanbuktin. Digimáinnas heive máŋggalágan iežas ja almmolaš fáttáid ovdanbuktimii. Dahkkivuoigatvuođain gávdnojit dieđut ovdamearkka dihtii čujuhusas tekijanoikeus.fi

Oahpásmuva maiddái oassesuorggi *Váikkuheapmi* ja *Mun media buvttadeaddjin* máhtu govvádusaide: uudetlukutaidot.fi/se/medialohkanmahttu/media-buvttadeapmi.

3

Doaibman mediabirrasiin

Movttegis ja diehtoáŋgiris vuosttašluohkálaš dutká ja oahpásmuvvá mediabirrasiidda ja hárjehallá geavahit rusttegiid ja fuolahit dain. Go mánná bajássaddá, medias lea ain dehálabbo sosiála mearkkašupmi: media olis loktet áiggi skihpáriiguin ovdamearkka dihtii speallamiin digitála spealuid. Goalmmát luohká oahppi loaktá máŋggalágan mediasisdoaluid olis ja oahpahallá ohcat medias maiddái dieđu.

Guđátluohkálaš suoilu mediageavaheamistis ja čálgamisttis mánnávuođa ja nuorravuođas gaskkas. Ahkodahkii sáhttá laktásit nana hállu leat "boarrásit" go duođas lea, mii soaitá vuhttot máná mediageavahusas. Maiddái veardásačča soitet hábmet vuordámušaid mediahárjánumiide. Media geavaheami olis dan iežas buvttadeapmi ja almmustahttin sáhttet geasuhit, ja málle váldojuvvo mediaovdagovain.

Buot vuolleskuvllalačča ovttastahttá dárbu bagadallojuvvot ahkedási mielde mátkki alde mediageavaheapmái, mii lea positiivvalaš, dorvvolaš ja doarju buresveadjima. Vásttolaš mediageavaheaddjin ii šatta vahágis.

Oasi ovdamearkkain hárjehallet dorvvolaš ja vásttolaš doaibmama mediarusttegiid olis ja mediabirrasiin. Dasa lassin dárkkodit dan, makkár váikkuhusat mediageavaheamis sáhttet leat iežas ja earáid buresveadjimiid. Vuorrováikkuhus veardásačča guovddáš oassi mánáid doaibmamis media olis. Oahpahallet ja gearddu hit, makkár lea mediabirrasis gulahallan, mii gudnejahttá ja vuhtiiváldá eará olbmuid.

Ovdamearkkat leat huksejuvvon nu, ahte dat dorjot temáid gieđahallama iešguđet oahppoávdnasiin. Suokkardallama ja ságastallama olis ovdamearkkain ávkkástallojuvvo doaimmalašvuođain. Ovdamearkkat roahkasmahttet geavahit máŋggabealagis ovdanbuktinvugiid, dego gorutlaš ja govalaš ovdanbuktima ja drámá.

Doaibman mediabirrasiin -váldosuorgi čohkiida oassesurggiin *Dorvvolašvuohta*, *Vásttolašvuohta, Buresbirgejupmi* ja *Buorre vuorrováikkuhus*.

Dorvvolašvuohta

Buorre máhttu jahkeluohkáin 1–2

Oahppi diehtá, manne lea dehálaš suddjet iežas priváhttavuođa ja dieđuid. Oahppi máhttá muitalit, maid áššiid sáhttá juohkit ja maid ii gánnát juohkit fierpmis. Oahppi šaddá diđolažžan dieđuid vávjjehahtti oččodeamis ja das, ahte interneahtas sáhttá deaividit maiddái eahpeáššálaš dahje lágahis oktavuođaváldimiid.

Oahppi diehtá, mot galgá doaibmat, jus vuostáiváldá fierpmis áššehis ságaid dahje oktavuođaváldimiid amas olbmuin. Oahppi máhttá dorvvastit dorvvolaš rávesolbmui.

Oahppi dovdá govvaprográmmaid ahkerájáid ja diehtá, ahte maiddái áppain ja bálvalusain, dego sosiála media bálvalusain, leat ahkeráját. Oahppi ádde ahkerájáid ulbmila ja gudnejahttá daid geavahettiinis mediasisdoaluid.

Buorre máhttu jahkeluohkáin 3–6

Oahppi diehtá mat dilit ja áššit riskerejit dorvvolašvuođa mediabirrasiin, dego neahttaidentitehtaid eahpeluohtehahttivuohta, vaššiságat ja seksuála geasuhallan. Oahppi diehtá, maiguin vugiiguin iežas dorvvolašvuođa sáhttá ovddidit.

Oahppi dovdá priváhttavuođasuoji prinsihpaid. Oahppi diehtá, makkár vuogit gávdnojit suddjet iežas dieđuid ja priváhttavuođa mediabirrasis.

Oahppi diehtá, geaidda sáhttá dorvvastit skuvllas dahje skuvlla olggobealde, jus deaivida mediabirrasiin albmanusaid, mat áitet dorvvolašvuođa.

Oahppi máhttá nammadit govvaprográmmaid ahkerájáid ja sisdoallosymbolaid, mat govvidit daid. Oahppi lea diđolaš áppaid ja bálvalusaid ahkerájáin. Oahppi diehtá siva, manin ahkeráját ásahuvvojit ja gudnejahttá daid.

Oahppi ádde ustitgaskavuođaid ráhkadan vuordámušaid ja ruossalašvuođaid ahkerájáid čuovvumis ja vuhtiiváldá dán iežas doaimmainis.

Dorvvolaš gulahallan

Mediageavaheapmi šaddá máŋggabealagabbon ja iešguđetlágan mediabirrasat šaddet árgabeaivválažžan, man dihtii lea buorre, ahte oahppit šaddet diđolažžan das, ahte digitála birrasis sáhttá deaividit eahpeáššálaš dahje lágahis oktavuođaváldimiid ja dieđuid oččodeami. Lea dehálaš hárjehallat suddjet priváhttavuođa ja iežas dieđuid.

- Gieđahallet dorvvolaš gulahallama medias. Hábmejehket čuoččuhusaid, mat laktásit dorvvolaš mediageavaheapmái, ovdamearkka dihtii:
  - » Iežas namma ja čujuhus lea persovnnalaš dieđut.
  - » Ferte vástidit, juos amas nummir riŋge.
  - » Beassansáni sáhttá muitalit buoremus skihpárii.
  - » Buot rávesolbmuide neahtas sáhttá luohttit.

  Gávnnat eambbo čuoččuhusaid čujuhusas **www.mll.fi/tehtavat/outoja-yhteydenottoja**.
- Mannet čuoččuhusaid ovttas čađa doaimmalaččat. Mállen sáhttá ovdamearkka dihtii geavahit eanan-mearra-dámpa-stohkosa idea, goas oahppit galget mannat mearriduvvon guovlluide dan mielde, leatgo sii ovtta dahje sierra oaivilis čuoččuhusain dahje juoidá dan gaskkas.
- Jođánis stohkosa maŋŋá bisánehket gieđahallat juohke čuoččuhusa ja ságastallat vástádusaid birra. Rávesolbmo láidehus ja máhcahat leat mihá dehálaččat, vai ovdamearkka ollašuhttin lihkostuvvá.

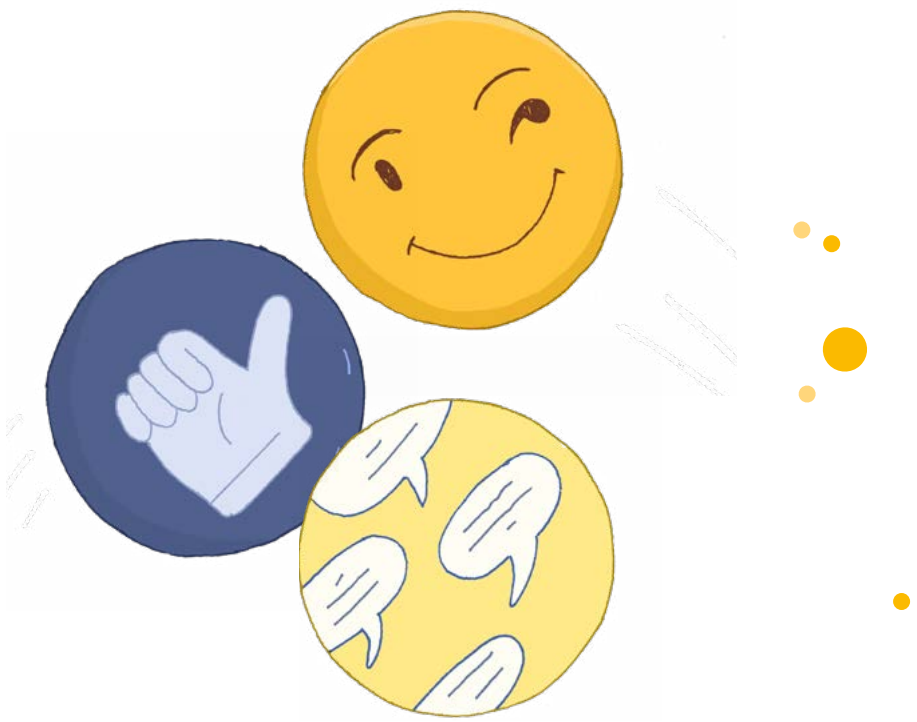

Buorre vuorrováikkuhus

Buorre máhttu jahkeluohkáin 1–2

Oahppi máhttá dovdát dovdduidis ja muddet daid gulahallandiliin mediabirrasis.

Oahppi ádde gulahallama veahkkálasvuođa mediabirrasiin: iežas gulahallamis lea váikkuhus nuppi olbmo gulahallamii, dovdduide ja doaibmamii.

Oahppi diehtá, makkár lea givssideapmi fierpmis, dego olggušteapmi joavkkuin, govaid ja dieđuid juohkin almmá lobi haga dahje gielis šládđariid muitaleapmi earáid birra. Oahppi diehtá, ahte fierpmis ii oačč̌o givssidit ja mot berre doaibmat, go deaivá givssideami.

Oahppi máhttá geavahit mediareaidduid gulahallamii.

Oahppi ádde, ahte iešguđetlágan diliide ja birrasiidda, dego skuvlii ja astoáigái, gullet iešguđetlágan gulahallanvuogit ja ahte gulahallama vugiid birra sáhttá soahpat oktasač̌č̌at.

Buorre máhttu jahkeluohkáin 3–6

Oahppi ovdanbuktá iežas konstruktiivvalač̌č̌at ja dillái heivvolaš vugiin iešguđetlágan mediabirrasiin.

Oahppi ádde iežas ovddasvástádusa givssideami eastadeamis mediabirrasiin ja doaibmá dan mielde.

Oahppi máhttá árvvoštallat iežas vuorrováikkuhus- ja gulahallandáidduid mediabirrasiin ja ávkkástallá máhcahagain, maid lea ožžon.

Buori miela sánit

Máŋgasiin, geat leat vázzigoahtán skuvlla, lea iežaset telefovdna ja dan geavahit maiddái sádden dihtii teakstadieđuid skihpáriiguin. Gulahallan mediabirrasis, dego earáge vuorrováikkuhus, gáibida oahpahallama. Ságastallat, makkár lea buorre vuorrováikkuhus njunnálagaid, ja oahpahallat, mot seammá njuolggadusat gustojit gulahallamis mediareaidduin.

- Ságastallet, makkár sániid lea somá oažžut. Naba makkár sániin sáhttá eaddut? Makkár sániid ii leat vuogas sáddet? Mot sáhttá doaibmat nu, ahte oktage ii dovdda iežas olgguštuvvot gulahallandiliin? Ságastallet das, ahte goas sátni sáhttá dagahit vahága sihke dan čállán olbmui ja vuostáiváldái. Maid sáhttá dahkat, juos oačču ilgadis sáni? Naba mot gánnáha doaibmat, juos lea ieš sádden doavkkes sáni? Mii erohusaid lea gulahallandilis njunnálagaid dahje media bokte?
- Ságastallet iešguđetlágan diliin, maid soaitá deaividit, go sáddebehtet sániid skihpáriiguin, Hábmejehket ovdamearkadiliin čuoččuhusaid. Veahkkin sáhttá geavahit govaid. Ovdamearkkat sáhttet laktásit sániid sáddemii ja daid vuostáiváldimii dahje daid kommenteremii ja iešguđetlágan sisdoaluid dego teavsttaid, govaid dahje filmmaid juohkimii. Dehálaš lea, ahte ovdamearkkain leat sihke buorit ja heajos doaibmamállet.
- Mannet čuoččuhusaid čađa. Ovdanbuktet iežadet oaivila čuoččuhusaid birra loktemiin rukses koartta, juos doaibma orru leamen boastut dahje ruoná koartta, juos doaibma orru leamen buorre ja riekta. Ságastallat, mot rukses koartta sáhtášii rievdadit ruonán.
- Hábmejehket luohkkái gulahallannjuolggadusaid. Sohppet ovdamearkka dihtii das, mot sáddebehtet sániid ustitlaččat, mot čoavdibehtet, juos lea ádden boastut, mot ovdanbuktit dovdduid teakstasániin, ja lassin goas teakstasániid sáhttá sáddet. Njuolggadusain sáhttá ráhkadit plakáhta, filmma dahje báddet rap-lávlaga.

Oahpásmuva maiddái surggiid *Vásttolašvuohta* ja *Buresbirgejupmi* máhtu govvádusaide uudetlukutaidot.fi/se/medialohkanmahttu/doaibman-mediabirrasiin.

Jahkeluohkát 7–9

1

Media dulkon ja árvvoštallan

Vuolleskuvlaahkásačča leat dávjá hui movtta, diehtoáŋgirat ja hárjánan media geavaheaddjit. Mánáid mediamáilbmi čohkiida viehka ollu hávskkuheamis, muosáhuslaš medias: spealuin, filmmain, prográmmain, interneahta sisdoaluin, ráidogovain ja girjjiin. Máŋgga vuolleskuvlaahkásaš mánás lea geavahusas fiehttotelefovdna, ja dat buktá máŋggalágan mediasisdoaluid máná olámuddui. Medias ohcet maiddái dieđuid. Geavahettiineaset media, mánát dárbbašit máhtu ja bagadallama ádden dihtii media sisdoaluid ja dárkkodan dihtii daid kritihkalačča.

Iešguđetlágan mediasisdoalut leat dehálaš oassi máŋggaid badjeskuvlaahkásaš mánáid eallimis. Mediai laktáseaddji áiggeájit, dego speallan dahje govven, media sosiálalaš geavaheapmi ja earáid buvttadan sisdoaluid geavaheapmi gullet árgabeaivái.

Media fállá muosáhusaid ja estetihkalaš vásáhusaid. Hávskkuheaddji sisdoaluid geavaheami olis máŋgasat leat beroštuvvan dáhpáhusain ja gávdnet dieđuid media bokte. Sosiála media buktá nuora olámuddui ođđalágan mediateavsttaid. Mediasisdoaluid olis nuorra dárbbaša reaidduid daid dulkoma ja árvvoštallama doarjjan.

Iešguđetlágan mediateavsttaid ja daid mihttomeriid dovdán, dieđu luohtehahttivuođa árvvoštallan ja media máŋggalágan váikkuhusaid ádden indiviiddaid eallimis ja servodagas gullet media kritihkalaš dárkkodeami máhtuide. Dulkonmáhttu čiekŋu dutkamiin hutkás ja estetihkalaš sisdoaluid, dego ealligovaid dahje spealuid. Mediamáhtut leat čoavdda nuoraid positiivvalaš bajásšaddamii gasku dakkár kultuvrra ja servodaga, mas media lea šaddan guovddážii.

Media dulkon ja árvvoštallan -váldosuorggi vuollái gullet suorggit *Mediasisdoaluid dulkon, Media váikkuhusaid ádden, Media diehtogáldun* ja *Mun media geavaheaddjin.*

Oahpásmuva maiddái ođđa mediaalbmanusaid gieđahallama doarjjan ráhkaduvvon diehto- ja hárjehusmateriálaráidui, Polkuja uusiin mediailmiöihin (Bálgát ođđa mediaalbmanusaide): mediataitokoulu.fi/ilmiot.

Media váikkuhusaid ádden

Buorre máhttu jahkeluohkáin 7–9

Oahppi máhttá suokkardallat iešguđetlágan mediasisdoaluid ja áigeguovdilis mediakultuvrra albmanusaid váikkuhusaid indiviiddaid ja joavkkuid jurddašeapmái ja doaibmamii. Oahppi máhttá addit man nu ovdamearkka.

Oahppi ádde, ahte media váikkuha servodagas kultuvrii ja árvvuide gaskkustemiin miellagovaid, stereotiippaid ja ovdagovaid. Oahppi máhttá addit man nu ovdamearkka.

Oahppi diđošta sosiála media luonddu váikkuhankanálan ja diehtá dan váikkuheami vugiid.

Oahppi ádde iešguđet mediaid dinenlogihka ja dan váikkuhusa sisdollui. Oahppi dovdá gávppálaš ja almmolaš mediadoaibmasuorggi ja sosiála media erohusa dás.

Oahppi diehtá, maid mearkkašit sponsoreren ja buktagiid stelledeapmi mediasisdoaluin, ja dovdá gávppálaš ovttasbarggu namuhemiid fierbmesisdoaluin

Oahppi áiccada ja árvvoštallá mediaid doaibmama servodagas čuovvumiin áigeguovdilis albmanusaid ja daid gieđahallama mediain. Oahppi ovdanbuktá daidda laktáseaddji ákkastallon áicamiid.

Oahppi dárkkoda bagadallama vuollásažžan mediasisdoaluid olmmošvuoigatvuođaid, dego oaivil- ja sátnefriijavuođa, geahččanguovllus ja árvvoštallá ovdamearkka bokte daid ollašuvvama. Oahppi árvvoštallá media etihka válljejuvvon ovdamearkka bokte.

Media ja miellagovat

Media hábme, gaskkusta ja doalaha miellagovaid iešguđetlágan fáttáin ja olmmošjoavkkuin. Generaliserejumit eai goittotge atte árvvu áššiid girjáivuhtii. Oahppiiguin hárjehallat mediasisdoaluid diđolaš ja kritihkalaš lohkanvuogi. Dainna dahkkojuvvojit oinnolažžan media válljejumit fáttáin ja vugiin ovdanbuktit áššiid ja suokkardallat vugiid ovdanbuktit earálágan geahččanguovlluid.

- Dutket ođđasiid, maid fáddán leat nuorat. Mat fáttát ja geahččanguovllut dain gieđahallojuvvojit? Geat leat jearahallojuvvon, ja gullogo nuoraid jietna? Makkárin nuorat ovdanbuktojuvvojit govain? Makkár miellagovat nuorain bohciidit, ja vástiditgo dat duohtavuođa?
- Dahkket analysaid vuođul moadde stereotiippalaš persovdnaprofiilla nuorain, geaid media buktá ovdan. Dákkárat sáhtášedje leat ovdamearkka dihtii menestuvvi olmmoš, spiehkastat dahje iežas sohkabuolvva ovddasteaddji. Makkárin nuorra ovdanbuktojuvvo ja makkár su boahttevuohta orru leamen? Makkár nuorat eai oidno ođđasiin? Mot nuoraid jietna gullošii girjábun? Ságastallet, main nuoraide laktáseaddji fáttáin galggašii din mielas ráhkadit ođđasiid ja bohciidahttit ságastallama.
- Sáhttibehtet dutkat seammá láhkai maiddái man nu eará olmmošjoavkku dahje albmanusa. Makkár gova media hábme ovdamearkka dihtii man nu ámmátjoavkkus, riikkavulošvuođas dahje oskkus? Suokkardallet, mii sáhttá čuovvut ovttabealat miellagovain ja áddejumiin indiviiddaid, joavkkuid ja servodaga geahččanguovllus. Dárkkodehpet maiddái sosiála media gulahallama árbevirolaš media olis ja suokkardallet oaivil- ja sátnefriijavuođa ja ehtalaš geahččanguovlluid.
- Ráhkadehket ođđasii kommeantta dahje oaivilii vástaga, mii govvida din oainnu ja cealká oainnu konstruktiivvalaččat ja ákkastallamiin.

Media diehtogáldun

Buorre máhttu jahkeluohkáin 7–9

Oahppi máhttá ohcat dieđu iešguđet mediagálduin ja dárkkodit dieđuohcanvugiidis kritihkalačča t.

Oahppi ádde algoritmmaid doaibmama dieđuohcamis ja dieđu gaskkustuvvomis medias ja máhttá addit dasa laktáseaddji ovdamearkkaid.

Oahppi addá árvvu iešguđetlágan mediasisdoaluide diehtogáldun ja suokkardallá ákkastallamiin daid anihahttivuođa ja luohtehahttivuođa.

Oahppi máhttá árvvoštallat mediasisdoalu gaskkustan dieđu luohtehahttivuođa dárkkistemiin ovdamearkka dihtii dahkki ja almmustahttinoktavuođa, geavahemiin jorggugovvaozu ja lassin veardádallamiin dieđu eará gálduide ja vuođđodieđuidasas.

Oahppi ádde, ahte gaskkustuvvi diehtu sáhttá leat ruossalaš ja ahte áššiide sáhttet leat máŋggalágan geahčča nguovllut. Oahppi diđošta kritihkalaš árvvoštallama dárbbu.

Oahppi máhttá govvidit vearálaš dihtui laktáseaddji dorvvolašvuođageahčča n-guovlluid, dego čádjidahtti dieđu váikkuhusaid dearvvašvuođaláhttemii dahje oainnuid polarašuvdnii servodagas.

Oahppi viiddida iežas vásáhusa dieđu gaskkusteaddji mediasisdoaluin ja oahpásmuvvá ovdamearkka dihtii dokumentii, artihkkalii dahje sosiála media dieđu gaskkusteaddji sisdoaluide.

Oahppi dovdá journalisttalaš sisdoaluid doaimmahusproseassa vuođđoprinsihpaid ja ádde sosiála media sisdoaluid spiehkkaseaddji buvttadeami vugiid. Oahppi ádde sisdoaluid iešguđetlágan luonddu diehtogáldun ja láhtte kritihkalačča t dihtui, mii gaskkustuvvo sosiálalačča t.

Luohtehahtti vai jáhkehahtti diehtu?

Fáktadieđut ja oaivilat sáhttet álkit seahkanit neahtas. Mediasisdoalut hábmejit olbmuid áddejumiid ášši ja stivrejit doaibmama. Sisdoaluid dulkomii ja daidda reageremii váikkuha sisdoalu lađastallan duohtaášši dahje gean nu oaivilin. Badjeskuvllas hárjánit dovdát iešguđetlágan teakstašlájaid, dárkkodit iešguđet mediain leavvi dieđuid kritihkalačča ja árvvoštallat sisdoaluid luohtehahttivuođa.

- Ságastallet, mas dovdá luohtehahtti dieđu. Naba mii dahká dieđus jáhkehahtti? Mas diehtibehtet, geat dahje mat oassebealit leat luohtehahtti diehtogáldut?
- Dárkkodehpet beakkálmasaid dahje váikkuheaddjiid juohkin ođđasa dahje sisdoalu.
  - » Maid árvalehpet, manin olmmoš lea juohkán sisdoalu? Masa dahje geaidda sisdoallu figgá váikkuhit?
  - » Mii báhcá muitalkeahttá originála ođđasis dahje eará sisdoalus dahje buktojuvvogo dasa juoga lasi? Makkár geahčča nguovllu sisdoalu juohkán olmmoš arvvosmahttá váldit ášši?
  - » Gii ávkašuvvá, juos diehtu dahje geahčča nguovlu leavvá viidásabbot? Naba gean dat sáhttá hehttet?
  - » Doallágo diehtu deaivása, ja man láhkai dan sáhtášii gávnnahit? Ráhkadehket dárkkistanlisttu, mainna dieđu ja dan gáldu luohtehahttivuođa sáhttá árvvoštallat.
- Neahtas levvet maiddái boasttu- dahje gielisdieđut. Suokkardallet albmanusa čuovvumušaid indiviiddaid ja servodaga geahčča nguovllus. Dárkkodehpet ovdamearkkaid misinformašuvnna dahje disinformašuvnna birra.

Misinformašuvdna mearkkaša dieđu, mii leavvá áiggokeahttá.

Disinformašuvdna fas lea diđolačča gilvojuvvon, giellásiidda vuođđuduvvi dahje čádjidahtti diehtu.

Oahpásmuva maiddái oassesurggiid *Mediasisdoaluid dulkon* ja *Mun media geavaheaddjin* máhtu govvádusaide: uudetlukutaidot.fi/se/medialohkanmahttu/media-dulkon-ja-arvvostallan.

2

Media buvttadeapmi

Go nuorra šaddá iehčanassan, iežas media buvttadeapmi sáhttá šaddat almmolut go ovdal. Nuorra ohcá maiddái ruovttu ja skihpáriid olggobealde dohkkeheami ja áddejumi iežas jurdagiidda, árvvuide ja identitehtii.

Sosiála media lea nuoraide mihtilmas media buvttadanbiras. Nuorra sáhttá ovdamearkka dihtii cealkit oainnu neahttaságastallamiidda, oassálastit sosiála media hásttuide ja geahččalit iešguđetlágan ovdanbuktinvugiid ozadettiinis iežas identitehta ja alcces lunddolaš vuogi ovdanbuktit iežas. Rájáhis vejolašvuođat eaktudit maiddái vásttolašvuođa.

Oahppiid mediaovdanbuktin riggudahttojuvvo arvvosmahttimiin geahččalit dorvvolaččat iešguđetlágan sisdoallobuvttadeami vugiid, mat nannejit hutkáivuođa, oahppiid iežaset ovdanbuktima jiena ja iežas nana beliid gávdnama media buvttadeamis. Media ohppet geavahit ain máŋggabealagabbot iešguđetlágan ulbmiliid várás dego servodatlaš váikkuheapmái ja dieđu gaskkusteapmái.

Oahppit arvvosmahttojuvvojit dahkat ovttas. Molsašuddi rollaid bokte oahppit ožžot máŋggabealagis vásáhusaid mediabuvttadeami iešguđet beliin ja muttuin ja ohppet áddet sisdoalu buvttadeami ollisvuođa.

Media buvttadeami -váldosuorgi čohkiida oassesurggiin *Hutkás ovdanbuktin, Váikkuheapmi, Dieđu gaskkusteapmi* ja *Mun media buvttadeaddjin*.

Váikkuheapmi

Buorre máhttu jahkeluohkáin 7–9

Oahppi ákkastallá iežas oaivila ja ovdanbuktá dan konstruktiivvalaččat. Oahppi máhttá konstruktiivvalaččat almmuhit oainnu earáid ovdanbuktin, maiddái sierra oainnuide. Oahppi hárjehallá argumenterema.

Oahppi hárjána ráhkadit mediasisdoalu, mii ovdanbuktá jurdagiid, almmuha oainnu dahje čuohcá dovdduide, dego bloggateavstta, dahje pláne vuostereklámа dahje sosiála media kampánjja.

Oahppi máhttá válljet váikkuheapmái iešguđetlágan ovdanbuktima vugiid ja mediaovdanbuktima hámiid vuhtiiváldimiin čuozáhatjoavkku ja almmustahttinplatforma

Oahppi reagere oaivilii ráhkademiin vástaga dahje kommenteremiin sisdoalu dahje fierbmeođđasa, mii almmuha oainnu.

Váikkuheaddji some-hásttut

Moanat nuorat loktet áiggi sosiála media olis. Dat sáhttá ovddastit hávskkuheami ja muosáhusaid, muhto dat sáhttá maid leat maiddái váikkuhanarena. Sosiála medias sáhttá ovdanbuktit iežas ja oaiviliiddis ja olahit olbmuid, geat jurddašit seammá láhkai dahje sierra láhkai. Hárjehallat oahppiiguin váikkuheami, mii dáhpáhuvvá sosiála media bokte ja oažžut bargoneavvuid iežas váikkuheapmái. Some-hásttut movttiidahttet ovddidit áššiid ovttas. Ságastallet, makkár hástuid diehtibehtet, mat figget váikkuhit? Maid daiguin leat figgan dahje olahan? Makkár hásttut levvet viidát? Makkár áššiin dahje makkár čuozáhatjoavkkuin some-hástu lea erenomáš buorre váikkuhanvuohki?

- Plánejehket iežadet some-hásttu. Dat sáhttá laktásit ovdamearkka dihtii oahppiid organisašuvnna doaimmaide dahje áigeguovdilis servodatlaš áššái. Plánejehket hástui vuođđosága ja argumeanttaid. Mot háliidehpet, ahte olbmo jurddašeapmi dahje doaibman rievdá?
- Hásttu ulbmil lea juksat nu máŋgasa go vejolaš. Maid fáddágilkoriid geavahivččiidet ja manin? Vaikke hástu ii almmustahttojuvvoše, smihttet, mii mediaid heivešii dan almmustahttimii ja mot almmustahttinvuođđu váikkuha hásttu hápmái ja sisdollui.
- Muitet vásttolašvuođa: mot ollašuhtášeiddet hásttu dorvvolaččat ja loavkitkeahttá earáid?

Mun media buvttadeaddjin

Buorre máhttu jahkeluohkáin 7–9

Oahppi nammada ákkastallamiin alcces vuogas vugiid buvttadit ja almmustahttit mediasisdoaluid ja gávdná geahččaladdamiin ođđa vugiid

Oahppi máhttá govvidit iežas rolla media buvttadeaddjin ja dovdá iežas gievravuođaid ja áššiid, main háliida ovdánit.

Oahppi fuomáša iešguđetlágan oktavuođaid, main sáhttá ávkkástallat mediasisdoaluid buvttadeami dáidduidisguin.

Oahppi árvvoštallá, makkár birrasiin ja platformain iežas mediasisdoaluid sáhttá almmustahttit. Oahppi diđošta, ahte publikašuvnnat árvvoštallojit ja kommenterejuvvojit máŋgga láhkai, ja máhttá govvidit vuogálaš vugiid reageret.

Filbmatutoriála

Mediamáhtus lea mearkkašupmi ja dainna sáhttá veahkehit maiddái earáid. Filbmatutoriála bargu lea gaskkustit filmma hámis dieđu ja máhtu, mii dahkkis alddis juo lea fáttá birra. Ráhkadit oahppiiguin filbmatutoriálaid ja hárjehallat addit arvvosmahtti máhcahaga eará dahkkiide.

- Govvejehket iežadet filbmatutoriálaid dahje "life hacks" oahpahusa fáddái laktáseaddji temáin. Sáhttibehtet ráhkadit filmmaid maiddái diŋgojumi vuođul nuorat oahppiide dahje ovdamearkka dihtii beaiveruktui. Áiccalmahttet fáttá nu praktihkalaččat go vejolaš, čájehemiin filmmas, mot muhtin ášši dahkkojuvvo. Juos filmmas oidnojit olbmot, ferte vuhtiiváldit, ahte govvenlohpi lea ortnegis. Filmmat eai maiddái oačč̌o loavkidit geange.
- Ráhkadehket filmmaide giehtačállosa. Suokkardallet, mot čilgebehtet ášši olbmui, guhte ii dovdda fáttá. Plánejehket visuála ja auditiivvalaš elemeanttaid geavahusas: makkár vugiiguin lasihehket filmma juvssahahttivuođa ovdamearkka dihtii vuhtiiváldimiin olbmuid, geain leat muhtin áicoráddjehusat? Čohkkejehket máhcahaga filmmaid birra nuppiideattet ja diŋgojeaddjis.

Filbmatutoriálat ja life hacksat leat rávafilmmažat, mas rávvejit konkrehtalaččat, mot muhtin ášši dahkkojuvvo. Tutoriálat sáhttet leat viidásabbot ja dain sáhttet leat máŋga muttu, go fas life hacksiin áiccalmahttojuvvojit uhca tipsat, mat álkidahttet árgabeaieallima.

Oahpásmuva maiddái surggiid *Hutkás ovdanbuktin* ja *Dieđu gaskkusteapmi* máhtu govvádusaide: uudetlukutaidot.fi/se/medialohkanmahttu/media-buvttadeapmi.

3

Doaibman mediabirrasiin

Badjeskuvla lea áigi, goas nuorra šaddá iehčanassan. Badjeskuvlaahkásaččat dárbbašit válmmasvuođaid maiddái doarjjan sin mediageavahussii, mii lea ain iehčanabbo go ovdal. Nuorra olbmo mediabirrasat viidánit sosiála media ollái, ja dat sáhttá šaddat nurrii mearkkašahtti oassi árgabeaivvis. Veardásaččaid deaivvadeami olis sosiála media fállá vejolašvuođa ovdanbuktit iežas jurdagiid ja dovdduid ja vejolašvuođaid buohtastahttit identitehta, mii lea hápmašuvvamin.

Iehčanasat media geavaheapmi mearkkaša maiddái lassáneaddji ovddasvástádusa. Ovddasvástádus laktása fierpmis doaibmamii, gulahallamii ja sisdoaluid geavaheapmái, muhto maiddái iežas dássedettolaš mediaárgabeaivvi hárjehallamii. Nuorra galgá oahpahallat dahkat media olis válljejumiid, mat dorjot su buresveadjima ja dorvvolašvuođa ja vuhtiiváldá eará geavaheaddjiid neahtas. Vásttolašvuođa geahččanguovlu viiddiduvvo mediabirrasis doaibmamis, mediageavaheami ja mediarusttegiid ehtalašvuođa ja ekologalašvuođa dárkkodeapmái.

Vuorrováikkuhusmáhtut hárjehallojuvvojit positiivvalaš gulahallanatmosfeara huksema várás ja seammás oahpahallo dovdát vahátlaš doaibmavugiid ja gulahallanalbmanusaid neahtas. Iežas ovddasvástádusaid áddema lassin lea dehálaš, ahte nuorra diehtá, ahte su dorvun leat doaibmit, geaidda sáhttá dorvvastit neahtas váttes ja uhkideaddji diliin.

Doaibman mediabirrasiin -váldosuorgi čohkiida oassesurggiin *Dorvvolašvuohta, Vásttolašvuohta, Buresbirgejupmi* ja *Buorre vuorrováikkuhus*.

Vásttolašvuohta

Buorre máhttu jahkeluohkáin 7–9

Oahppi máhttá árvvoštallat iežas publikašuvnnaid váikkuhusaid ja čuovvumušaid.

Oahppi diehtá, ahte maiddái mediabirrasiin dáhpáhuvvi lágahis doaibman, dego plagieren, seksuála geasuhallan, identitehta suoládeapmi, gudnerihkkun dahje duođalaš neahttagivssideapmi, devdet rihkkosa mearkkaid ja ahte dain leat čuovvumušat dan mielde.

Oahppi ádde iežas ovddasvástádusa leat riskerekeahttá earáid dorvvolašvuođa, vuoigatvuođaid ja buresbirgejumi iežas gulahallamis ja doaimmain mediabirrasiin.

Oahppi diđošta mediarusttegiid ja mediageavaheami čitnaluotta hápmašuvvama ja mediarusttegiid buvttadeapmái laktáseaddji vásttolašvuođa- ja ehtalašvuođageahččanguovlluid.

Oahppi dovdá sihke iežas ja earáolbmuid vuoigatvuođaid ja máhttá čuovvut daid mediageavaheaddjin ja buvttadeaddjin. Oahppi máhttá dahkat gáldomerkejumiid.

Oahppi lea diđolaš das, ahte muhtin digitála bálvalusain berre máksit ja lea diđolaš daid vugiin čanahahttit geavaheaddjiid ja váldá dan vásttolačča vuhtii mediabirrasiin doaimmadettiinis.

Media ehtalaččat ja ekologalaččat

Mediarusttegat ja mediageavaheapmi stuoridit čitnaluotta. Rusttegiid ráhkadeapmái laktásit sihke ehtalaš ja birasčuolmmat. Vásttolaš mediageavaheapmi mearkkaša maiddái dáid geahččanguovlluid vuhtiiváldima. Oahppat ovttas vugiid, maiguin sáhttá váikkuhit iežas mediageavahusa čitnaluddii ja dahkat válljejumiid, mat leat ehtalaččat ja suodjalit birrasa.

- Oahpásmuvvet mediarusttegiid ja mediageavahusa čitnaluddii laktáseaddji dihtui. Ohccet artihkkaliid, mat gieđahallet mediarusttegiid čitnaluotta ja álgoávdnasiid laiguma ja osiid ráhkadeami bargodili ja birasáššiid.
- Rehkenastet iežadet mediageavahusa energiijagolaheami dahje dutket almmolaččabut njuolggorávdnjenbálvalusaid geavahusa golaheami.
- Suokkardallet vugiid, maiguin juohkehaš sáhttá váikkuhit media olis šaddi čitnaluddii ja dahkat ehtalaš ja birasustitlaš válljejumiid ovdamearkka dihtii rusttegiid skáhppomis ja iežas mediageavahusas. Goas lea áigeguovdil skáhppot ođđa rusttega? Naba goas fiehttorusttegiid sáhttá ođahit? Mot ehtalaš ja ekologalaš rusttetmálle dovdá? Čohkkejehket áicamiid mediačájáhussii.

Buresbirgejupmi

Buorre máhttu jahkeluohkáin 7–9

Oahppi diđošta mediasisdoaluid ja mediabirrasis doaibmama psykologalaš, sosiála ja árgabeaivvi hálddašeami váikkuhusaid, dego váikkuhusat identitehta hápmašuvvamii, gorutáddejupmái, miela buresbirgejupmái ja lassin sosiála gaskavuođaide, áiggi geavaheapmái ja oađđima mearrái.

Oahppi diehtá, ahte iežas mediageavaheami galgá bastit hálddašit.
Oahppi máhttá dahkat iežas mediageavahusas válljejumiid, mat dorjot su buresbirgejumi.

Fámolaš váikkuheaddjit

Media váikkuha máŋgga láhkai. Media bokte boahtán diehtu dahje oaivilat ja vásáhusat sáhttet váikkuhit válljejumiide ja mearrádusaide ja stivret doaibmama. Media sáhttá hábmet maiddái dárbbašmeahttumit vuordámušaid dahje deattu eallimis ovdamearkka dihtii skáhppot diŋggaid, astoáigái dahje bajiloidnui ja gárvodeapmái. Medialohkanmáhttui gullá máhttu jurddašit kritihkalačča t ja nanosmuvvat iežas iehčanas jurddašeamis ja válljejumiin ja áddet maiddái iežas gulahallama váikkuhusa earáide. Oahppiiguin dovdát, mot mediasisdoalut sáhttet váikkuhit iežas jurddašeapmái ja láhttemii ja dárkkodit media váikkuheami vugiid.

- Namuhehket váikkuheaddjiid, geat leat oahppásat din ahkásačča ide. Suokkardallet, mii sin postemiin lea beroštahtti. Man láhkai čuovvuleaddjit áddestallet váikkuheaddjiid media olis dahje eallima earás surggiin?
- Suokkardallet, mot sosiála media čuovvun váikkuha iežadet jurdagiidda, válljejumiide ja beroštumiide árgabeaivvis. Mot sáhttibehtet ieža sosiála media geavaheaddjin váikkuhit earás geavaheaddjiide? Makkár gulahallanvugiid dovdábehtet váikkuheaddjigulahallamis dahje dagohaddi veardásašgulahallamis?
- Geahčča lehket eallásit someváikkuheaddji rollii ja ráhkedehket vlogga. Makkár áššiid háliidivčča iidet ovdanbuktit? Maid positiivvalaš áššiid háliidivčča iidet gaskkustit din čuovvuleaddjiide?

Oahpásmuva maiddái surggiid *Dorvvolašvuohta* ja *Buorre vuorrováikkuhus* máhtu govvádusaide uudetlukutaidot.fi/se/medialohkanmahttu/doaibman-mediabirrasiin.

Ođđa lohkanmáhtut doarjjan digiáiggi oahpahusas ja bajásgeassimis

Manin ođđa lohkanmáhtut? Oasálašvuohta ja aktiivvalaš doaibmivuohta digitála mediakultuvrras ja programmerejuvvon birrasiin eaktudit máŋggalágan dáidduid ja máhtu. Dát máhtut leat álbmotdáiddut, mat gullet juohkehažžii. Dutkamušat ja čielggadeamit skuvlamáilmmis goittotge čájehit, ahte oahppiid digitála máhtuin ja máŋggalohkanmáhtuin leat stuorra erohusat ja váillit. Maiddái oahpahusgeavadiin ja oahpaheaddjiin máhtus leat erohusat. Buohkain galggašedje goittotge leat dásseárvosaš vejolašvuođat hárjehallat ja oahppat dáidduid, mat dárbbašuvvojit digitála máilmmis.

Riikkaviidosaš Ođđa lohkanmáhtut -ovddidanprográmmain (2020–2023) ovddidit mánáid ja nuoraid medialohkanmáhtu, programmerenmáhtu ja maiddái digitála máhtu ja diehto- ja gulahallanteknologiijalaš máhtu árrabajásgeassimis ovda- ja vuođđooahpahussii. Ovddidanprográmma mihttomearri lea nannet ovttaveardásašvuođa digitála máhtuid oahpahusas ja oahppamis. Prográmma lea ruhtadan oahpahus- ja kulturministeriija, ja dat lea oassi viiddit Vuoigatvuohta oahppat -ovddidanprográmmas (2020–2023). Našuvnnalaš audiovisuála instituhtta vástida medialohkanmáhtu ja programmerenmáhtu oasseollisvuođain ja Oahpahusráđđehus digitála máhtu ja diehto- ja gulahallanteknologiijalaš máhtu oasseollisvuođas.

Árrabajásgeassinplána ja ovda- ja vuođđooahpahusa oahppaplánaid vuođuštusat geatnegahttet ovddidit mánáid ja oahppiid medialohkanmáhtu, programmerenmáhtu ja digitála máhtu ja diehto- ja gulahallanteknologiijalaš máhtu sihke lávdamáhtolaš ja oahppama surggiide ja oahppoávdnasiidda čatnaseaddji máhttun. Juohkehaš, gii bargá bajásgeassin- ja oahpahusbarggus, berre oasistis ollašuhttit oahppaplánaid ja seammás dáid máhtuid ovddideami.

Ođđa lohkanmáhtut -ovddidanprográmma doaibmabijuiguin dorjojuvvojit praktihka bajásgeassin- ja oahpahusbarggu máŋggabealagis ja alladásat ollašuhttin ja báikkálaš plánaid ovddideapmi ja systemáhtalaš oktasaš ovddidanbargu. Barggu doarjjan leat ráhkaduvvon doarjjamateriálat, maid buohkat sáhttet friija geavahit. Doarjjamateriálat gávdnojit ovddidanprográmma neahttasiidduin čujuhusas www.uudetlukutaidot.fi/se. Materiálat almmustahttojuvvojit maiddái AOE.fi-bálvalusas.

Bálgát

medialohkanmáhttui

ÁRRABAJÁSGEASSIMIS JA OVDA- JA VUOĐĐOOAHPAHUSAS

Mot ovddidit juo vuollil 3-jahkásačča̓id medialohkanmáhtu? Naba mot movttiidahttit vuolleskuvlaahkásačča̓id ráhkadit mediasisdoaluid hutkájit? Mot arvvosmahttit badjeskuvlaahkásačča̓id dárkkodit media ja dan albmanusaid sáhkkejit muhto kritihkalačča̓t? Naba man láhkai roahkasmahttit mánáid ja oahppiid geavahit ja buvttadit media dorvvolačča̓t ja vásttolačča̓t?

Rávagirjjáš láidesta medialohkanmáhtu ovddideapmái árrabajásgeassimis ja ovdaoahpahusas, jahkeluohkáin 1–6 ja jahkeluohkáin 7–9 oktan praktihka ovdamearkkaiguin.

Lassidieđut ja niesttit medialohkanmáhtu bálgáide:
www.uudetlukutaidot.fi *ja* www.uudetlukutaidot.fi/se

UUDET LUKUTAIDOT